Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) denilince akla gelen ilk isimlerden biri olan Prof. Dr. Bige Sükan, Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi alanında, literatüre önemli katkılar sağlayan çok sayıda eser üretti. Bilhassa Fransa'daki arşiv ve kütüphanelerde yaptığı araştırmalar neticesinde ortaya koyduğu çalışmalar, Türk-Fransız ilişkileri ve Ermeni Sorunu tarihine ışık tutacak niteliktedir. Başarılı akademik çalışmalar yapan, birçok bilim insanının yetişmesine rehberlik eden her hocaya sunulabilecek hediyelerden biri armağan kitaptır. Profesör Sükan'ın meslektaşları ve öğrencileri tarafından kendisine armağan olarak hazırlanan bu kitap, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin farklı dönemleri üzerine kaleme alınmış seçkin makalelerden oluşmaktadır.

ISBN:978-605-2074-85-5

9 786052 074855

Prof. Dr. Bige Sükan'a Armağan

Cumhuriyet Tarihi Yazıları

kömen

Prof. Dr. Bige Sükan'a Armağan

Cumhuriyet Tarihi Yazıları

Essays on History of Turkish Republic in Honour of Professor Bige Sükan

Editör: Hakan YAŞAR

kömen

Prof. Dr. Bige Sükan'a Armağan

Cumhuriyet Tarihi Yazıları

Essays on History of Turkish Republic in Honour of Professor Bige Sükan

Yazılardan Yazarları Sorumludur.

NOT: Kapak fotoğrafı Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü tarafından verilen "şeref diploması"nın dijital kopyasından alınmıştır.

Editör: Hakan Yaşar

Prof. Dr. Bige Sükan'a Armağan

Cumhuriyet Tarihi Yazıları

Essays on History of Turkish Republic in Honour of Professor Bige Sükan

Kömen Yayınları

Kömen Yayınları: 251

1.Baskı Ekim 2022

ISBN: 978-605-2074-85-5

Kömen Yayınları

Kürkçü Mah. Rampalı Çarşı Zemin Kat Nu: 7

Konya

eposta:komen54@hotmail.com

T.C. Kültür Bakanlığı Sertifika Nu: 42190

Baskı

Bulut Dijital

Musalla Bağları Mah. İnciköy Sk. 1/A Selçuklu / Konya

Matbaa Sertifika Nu.: 48120

İçindekiler

Bir Şehrin Susuzlukla İmtihanı: Birinci Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul'da Su Meselesi (1914-1918)
Sedef BULUT / 17

Milli Mücadele'de Karadeniz Ereğlisi ve Çevresi
Ali SARIKOYUNCU/
Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ / 45

Milli Mücadele Dönemi'nde Yunanistan'daki Trakyalı Sivil Esirler
Hasan DİNÇER / 79

Faik Ahmet Barutçu ve Lozan Müzakereleriyle İlgili Düşünceleri
Rahmi ÇİÇEK / 105

Prof. Dr. Sina Akşin İle *Nutuk* Üzerine Söyleşi
Halil ÖZCAN /135

Building The Nation With Ancient Names
Demo Ahmet ASLAN / 161

Erken Cumhuriyet Dönemi Gündelik Hayat Pratiklerinde Modernleşme Çabaları: Toplum ve İş Hayatında Adabı Muaşeret
Mehtap KAYA / 183

Atatürk'ten Günümüze Değişen Tarım Politikaları Ve Gıda Sanayisine Yansımaları
Aynur Gül Karahan Çakmakçı / 211

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsünün İkinci Kuruluş Dönemi (1983-1991): Anılar Ve Belgeler
Mesut ÇAPA / 267

Türk-Fransız İlişkilerinde Galatasaray Lisesi (1919-1924)
Engin Deniz TANIR / 307

A Prominent Turkish Figure, Halide Edib (ADIVAR), In India: Interpretentions Of The Visit From Indian Press
Bahar İzmir / 347

İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki İstihbarat Faaliyetlerine Kesitsel Bir Bakış (Kıbrıs, Orta Doğu Ve Türkiye)
Mehmet BALYEMEZ / 369

Türkiye'nin İngiltere'deki Kültür Kurumu: Londra Halkevi ve Faaliyetleri (1942-1950)
Hakan YAŞAR / 403

Marshall Yardımlarının Yunanistan'daki Sosyo-Ekonomik ve Politik Etkileri
Ünsal BAŞAK / 445

Turkish Foreign Policy between the two Military Interventions according to British Documents (From 27 May 1960 to 12 March 1971)
Behçet Kemal YEŞİLBURSA / 471

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında Tartışmaların Odağı Kıbrıs'ın Maraş'ı
Ayça YENİLMEZ KOYUNCU / 513

Türk-Fransız İlişkilerinde Galatasaray Lisesi (1919-1924)

Engin Deniz TANIR*

Giriş

Galatasaray Lisesi, kurulduğu 1868 yılından bu yana varlığını sürdüren, eğitim tarihimizin en köklü ve önde gelen öğretim kurumlarından biridir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine tanık olan ve Cumhuriyet Dönemi'nde de önemini koruyan Galatasaray Lisesi, Osmanlı-Türk modernleşmesinin öncü eğitim kurumlarından biri olarak eğitim tarihi çalışmalarına da konu olmuştur.[791]

Kuruluş aşamasında belirgin bir Fransız etkisi olan Galatasaray Lisesi'nin Türk-Fransız ilişkilerinde özel bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Bu çalışmanın ana izleği de Türk-Fransız ilişkilerinde ciddi kırılmaların meydana geldiği ve İmparatorluğun yıkılarak yeni bir ulus-devletin kurulduğu büyük sarsıntılarla dolu bir geçiş döneminde, değişen siyasal koşulların Galatasaray Lisesi'nin yönetim ve eğitim düzeni üzerinde yarattığı etkileri incelemek olacaktır. Ancak bu geçiş dönemini daha iyi anlayabilmek için öncelikle lisenin kuruluş aşamasını ve Osmanlı'nın son dönem siyasal-toplumsal dönüşümüne koşut ilerleyen ilk elli yıllık gelişim sürecini ele almak gerekir.

1. Galatasaray Lisesinin Kuruluşu ve İlk 50 Yılına Genel Bir Bakış

Her kurum birtakım tarihsel ve toplumsal koşulların ürünü olarak doğar, gelişir ve yine mevcut koşulların değişmesiyle değişen bu koşullara

---

* Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitimin Felsefi Sosyal ve Tarihi Temelleri Anabilim Dalı, enginarius@gmail.com

791 Galatasaray Lisesi'nin eğitim tarihimizde taşıdığı öneme karşın bu lisenin tarihini ele alan araştırmaların sayısı çok fazla değildir. Lisenin tarihini ele alan belli başlı çalışmalar için bkz. İhsan Sungu, "Galatasaray Lisesinin Kuruluşu", *Belleten*, C. 5, Sayı 28, 1943, s. 315-347; Adnan Şişman, *Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nin Kuruluşu ve İlk Eğitim Yılları (1868-1871)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1989; François Georgeon, "La formation des élites à la fin de l'Empire ottoman: le cas de Galatasaray", *Revue du monde musulman et de la Méditerranée*, 72 (2), 1994, s. 15-25; Vahdettin Engin, *1868'ten 1923'e Mekteb-i Sultani*, Galatasaraylılar Derneği Yayını, İstanbul 2003; Jacques Thobie, *Les intérêts culturels français dans l'Empire ottoman finissant. L'enseignement laïque et en partenariat*, Peeters, Paris-Louvain-Dudley 2008; Emel Engin, *Mekteb-i Sultani'den Galatasaray Lisesi'ne*, Giza Yayınları, İstanbul 2008.

ayak uydurarak yaşamını sürdürebilir. 1868'te açılan Galatasaray Lisesi (kurulduğu zamanki adıyla Mekteb-i Sultani) tam da içinde bulunduğu tarihsel toplumsal koşulların bir ürünüdür. Yüz elli yıldan uzun bir süredir varlığını sürdüren lise, Tanzimat Dönemi'nin (1839-1876) sonlarına doğru Tanzimat'ın Osmanlıcı ideolojisini yansıtan bir eğitim kurumu olarak ortaya çıkmıştı. Tanzimat siyasetini yürüten devlet adamları, Batı kurumlarını temel alan modern ve merkezi bir devlet inşasına girişirken; bir yandan da etnik ve dini farklılıkların giderek siyasallaştığı bir ortamda İmparatorluğun farklı dini ve etnik kökenlerden gelen halklarını "Osmanlılık" adı verilen ortak bir siyasal kimlik altında bir arada tutma çabası içine yönelmişti. Osmanlıcılık siyaseti, XIX. yüzyıl başından itibaren milliyetçiliğin etkisiyle siyasal bütünlüğünü korumakta zorlanan İmparatorluğun dağılmasını önlemek için bulunan bir formüldü.[792] Bu projenin hayata geçirilmesinde de en önemli rolü, laik hukuk reformları ve devlet kontrolünde yaygınlaştırılan modern okullar oynayacaktı. Zira Osmanlı toplumundaki cemaatler arası gerilimlerin ortadan kaldırılarak tüm tebaanın Osmanlı kimliği çatısı altında kaynaştırılması amaçlanıyordu. Bu amacın gerçekleşmesi, herkese eşitlik ilkesi ile uygulanacak ortak bir hukuk mevzuatının oluşturulmasına ve yine farklı cemaatlere mensup çocukların bir arada okuyup devlete karşı ortak bir aidiyet ve sorumluluk hissedecekleri okulların varlığına bağlıydı.[793]

Tanzimat Dönemi'nde hem Osmanlıcılık siyasetinin gereği hem de yapılan reformlar sonucu, genişleyen devlet mekanizmasının ihtiyaç duyduğu nitelikli memurların yetiştirilmesi için eğitime özel bir önem atfedildi. Ancak, 1860'lı yılların sonuna kadar tam anlamıyla çerçevesi belirlenmiş bir eğitim siyaseti izlenemedi. Döneme damgasını vuran kurumlar ise rüştiyelerdi. İlköğretimle yüksek öğretim kademelerinin arasında yer alan ortaöğretim kurumları olarak tasarlanan rüştiyelerden[794] beklenen, devletin nitelikli memur ihtiyacını karşılaması ya da az sayıdaki sivil ve askeri yüksek okula öğrenci yetiştirmesiydi. 1856 tarihli Islahat Fermanı'nın tüm tebaanın Osmanlı devlet ve askeri okullarına eşit koşullarda girmesini hükme bağlamasının ardından rüştiye ve meslek okullarında karma eğitimi hayata geçirmek yönünde bazı idari kararlar da

---

[792] İnalcık'ın da belirttiği gibi "Osmanlılık siyaseti" İmparatorluk tarihinin son döneminde iç siyasetten, dış politikaya, Batılılaşma ve reform hareketlerinden isyanlara uzanan siyasal ve sosyal gelişmeleri belirleyen en temel olgu olmuştur bkz. Halil İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1992, s. 3-4.

[793] Ayrıntılı bilgi için bkz. İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 3. B., Hil Yayın, İstanbul 1995, s. 151-178.

[794] Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, Osman Yener (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 74; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 2. B., Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 91-92.

alındı.[795] Ancak alınan bu kararlar, nitelik bakımından rüştiyelerin ne Osmanlıcı eğitim politikasına hizmet eden kurumlar olmasını[796] ne büyüyen Osmanlı bürokrasisinin gereksinimlerini karşılayabilmelerini[797] ne de yüksek okullara nitelikli öğrenci yetiştiren gerçek anlamda bir ortaöğretim kurumu olabilmelerini[798] sağladı. Galatasaray Lisesi'nin kurulması fikri, rüştiyelerin ortaöğretim kurumu olarak kendilerinden beklenenleri karşılamada yetersiz kaldığı bir zamanda yukarıda sayılan beklentilere yanıt bulmak üzere ortaya çıktı.

Galatasaray Lisesinin kuruluşunda yalnızca iç etkenler değil; Avrupa devletlerinin reform baskısı da rol oynadı.[799] 1856 tarihli Islahat Fermanı sonrasında Bâb-ı Âli'nin tüm tebaanın eşitliği yönündeki reform vaatlerinin en sıkı takipçisi Fransa oldu. Vaat edilen reformların uygulanmasında gecikilmesi üzerine Fransa; 22 Şubat 1867 tarihli notasıyla, Osmanlı Hükümeti'ne içinde eğitim alanına da özel bir yer ayrılan geniş bir reform planı sundu.[800] Planda, başlıca kentlerde Hıristiyan çocukların da kabul edileceği ortaöğretim kurumlarının açılması önerisi de yer alıyordu.[801] Fransa'nın notasından hemen sonra Sadrazam Âli ve Hariciye Nazırı Fuad Paşaların, Fransa'nın İstanbul büyükelçisi Nicolas-Prosper Bourée ile yürüttüğü görüşmeler sonucunda İstanbul'da hem Müslüman hem Hıristiyan öğrencilerin bir arada öğrenim göreceği, Fransa'daki eğitim prensiplerini temel alan büyük bir lise açılması konusunda anlaşmaya varıldı.[802] 1867 yazında Paris, Londra ve Viyana gibi belli başlı kentleri kapsayan Avrupa seyahati sırasında gördüklerinden etkilenen Sultan Abdülaziz'in destekleyici

---

[795] Somel, *age*, s. 67-69.

[796] Enver Ziya Karal'a göre 1867 yılına kadar rüştiyelere yalnız Müslüman öğrenciler alınmıştır ve ancak bu tarihten itibaren Müslümanlarla gayr-i Müslim öğrencilerin bu okullarda bir arada okumaları ilkesi kabul edilmiştir. Bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri 1861-1876*, C. VII, 5. B., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 201.

[797] Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 1-2, Eser Kültür Yayınları, İstanbul 1977, s. 477-478.

[798] Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi, M.Ö. 1000 - M.S.2019*, Genişletilmiş 31. B., Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2019, s. 167; Somel, *age*, s. 74-75.

[799] İhsan Sungu, "Galatasaray Lisesinin Kuruluşu", *Belleten*, C. 7, Sayı. 28, 1943, s. 315-316; Benjamin C. Fortna, *Mekteb-i Hümayûn, Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İslâm, Devlet ve Eğitim*, Pelin Siral (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 132.

[800] Gülsün Düzenli, "Mekteb-i Sultani'den Bugüne Galatasaray Lisesi", *Toplumsal Tarih*, C. 5, Sayı 26, Şubat 1996, s. 21.

[801] Le Baron I. De Testa, *Recueil des Traités de la Porte Ottomane avec les puissances étrangères depuis le premier traité conclu, en 1536, entre Suléyman Ier et François Ier jusqu'à nos jours*, C. VII, Ernest Leroux, Paris 1892, s. 419.

[802] Testa, *age*, s. 429; Sungu, agm, s. 317.

tavrı da Galatasaray Lisesi'nin kuruluşunu hızlandıran bir etken oldu.[803] 14 Nisan 1868 tarihinde Sadaret makamından Saray'a gönderilen bir tezkere ile hem lisenin kuruluş gerekçeleri açıklandı hem de yeni okulun ismi Mekteb-i Sultani olarak belirlendi. Ertesi gün Sultan Abdülaziz'in onayıyla Galatasaray Lisesi'nin kurulması resmiyet kazandı.[804] Yeni lise, kendisine tahsis edilen ve önceden Askeri İdadi'nin faaliyet gösterdiği Beyoğlu'ndaki Galata Sarayı binasında[805] 1 Eylül 1868'te resmi olarak açıldı.[806]

1856'da Paris Barış Anlaşması ile Avrupa devletler sistemine dâhil olan Osmanlı Devleti, bu tarihten itibaren Batı norm ve kurumlarını daha kararlı bir şekilde benimsedi. Bu süreçte, model aldığı en önde gelen Avrupa devleti de Fransa oldu. Osmanlı bürokrasisi, standart ve derlenmiş bir hukuk mevzuatı oluştururken büyük ölçüde Fransız kanunlarından esinlenmişti.[807] İdari örgütlenmede, özellikle Osmanlı vilayet yönetiminin

---

[803] Vahdettin Engin, *1868'ten 1923'e Mekteb-i Sultani*, Galatasaraylılar Derneği Yayını, İstanbul 2003, s. 25.

[804] Engin, *age*, s. 28; François Georgeon, "La formation des élites à la fin de l'Empire ottoman: le cas de Galatasaray", *Revue du monde musulman et de la Méditerranée*, 72 (2), 1994, s. 17-18.

[805] Galata Sarayı binası, II. Bayezid'in saltanatının (1481-1512) başında bir saray olarak inşa edilip Yavuz Sultan Selim'in saltanat (1512-1520) döneminden itibaren Enderun'a aday yetiştiren bir mektep olarak hizmet vermiştir. XVII. yüzyılda bir ara medreseye çevrilen bina, III. Ahmed (1703-1730) döneminde yeniden saray mektebine dönüştürülmüştür. Galata Sarayı binası, II. Mahmud döneminin (1808-1839) sonlarına doğru Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne olarak hizmet vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, "Galata Sarayı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 13, 2013, s. 322-323.

[806] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Dârulfünûn Tarihçesine Giriş (II) Üçüncü Teşebbüs: Dârulfünûn-ı Sultani", *Belleten*, C. LVIII, Sayı 218, Nisan 1993 s. 203. Galatasaray Lisesi'nin kuruluşunda asıl rolü kimin oynadığına ilişkin çeşitli kaynaklarda farklı yaklaşımlar vardır. Okulun ilk müdürü Ernest de Salve-Villedieu okulun kuruluşunda asıl rolü Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Nicolas-Prosper Bourée'nin oynadığını belirtir. Ona göre Osmanlı hükümetini liseler açması yönünde yönlendiren ve ikna eden Bourée'dir. Bkz. De Salve, "L'Enseignement en Turquie: Lycée Impérial de Galata-Séraï", *Revue des deux mondes*, Septembre-Octobre 1874, C. V, s. 844-845. Mekteb-i Sultani'nin 50. kuruluş yıldönümü vesilesiyle hazırlanan Mekteb-i Sultani kitabında ise lisenin kuruluşundaki hizmetlerinden dolayı dönemin sadrazamı Âli Paşa, Hariciye Nazırı Fuad Paşa ve Maarif-i Umumiye Nazırı Safvet Paşa'nın isimleri şükranla anılırken, lisenin kuruluşunda asıl belirleyici olanın Sultan Abdülaziz ve onun Avrupa seyahatinde gördüklerinden etkilenmesi olduğu vurgulanır bkz. *Mekteb-i Sultani*, İstanbul 1334 (1918), s. 5.

[807] Ortaylı, *age*, s. 159. 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi 1810 tarihli Fransız Ceza Kanununu örnek almıştır bkz. Ortaylı, *age*, s. 162; Ticaret (1850) ve Deniz Ticareti (1863) Kanunları da yine Fransız kanunlarından esinlenmiştir bkz. Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi. İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*, Güneş Ayas (çev.), 5. B., Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 94.

düzenlenmesi için 1860'lı yıllarda hazırlanan vilayet kanunlarında Fransız sistemi model alınmıştı.[808] 1868'de faaliyete geçen Şura-yı Devlet, Fransa'daki *Conseil d'Etat* adlı kuruluşu model alarak oluşturulmuştu.[809] Osmanlı eğitimine düzenli ve sistematik bir çerçeve kazandıran 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi de Fransız eğitim sisteminden esinlenmişti.[810] XIX. yüzyılda Fransızca tüm dünyada diplomasi ve uluslararası ticaret dili olarak öne çıkarken, Osmanlı Hariciye Nezareti iç yazışmalarında 1850'lerden itibaren Fransızcayı kullanmaya başlamıştı.[811] Osmanlı bürokrasisinde yükselebilmenin en önemli unsurlarından biri iyi bir Fransızca bilgisine sahip olmaktan geçiyordu.[812] Öte yandan Fransa, 1860'ların sonlarında Tanzimat reformcularının eşitlik ilkesi çerçevesinde, çok etnikli ve dinli İmparatorluk tebaasının Osmanlılık kimliği altında kaynaştırılması politikasının en güçlü destekçisiydi.[813] Osmanlı milletlerinin tek bir kimlik altında asimilasyonu anlamına gelen Osmanlıcı siyaset yerine, bu milletlere otonomi verilmesi gerektiğini savunan Rusya[814] karşısında Fransız desteği, Tanzimatçılar açısından daha da büyük bir değer taşıyordu. Fransa, bir bakıma, Tanzimat Dönemi'nin Osmanlıcı siyasetinin hamiliğini ve rehberliğini üstlenmişti.[815] Bunun karşılığı da İstanbul'da Fransız nüfuzunun iyiden iyiye artması olmuştu ki Galatasaray Lisesi de böyle bir zamanda açıldı.

---

[808] Ayrıntılı bilgi için bkz. Roderic H. Davison, "The French Language as a Vehicle for Ottoman Reform in the Nineteenth Century", *De La Révolution Française à la Turquie d'Atatürk*, Jean-Louis Bacqué-Grammont ve Edhem Eldem (hzl.), Edition ISIS, İstanbul-Paris 1990, s. 126; Bkz. İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 3. B., Cedit Neşriyat, Ankara 2010 s. 429-430.

[809] Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 124.

[810] Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, Muallim Ahmet Halim Kitaphanesi, 1930, s. 130. Birçok çalışmada, 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin Fransız eğitim sistemini örnek aldığı, hatta Fransa'da dönemin Eğitim Bakanı Victor Duruy tarafından hazırlanan bir projede yer alan önerilerin kanunlaştırılmış hali olduğu vurgulanır. Bkz. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ahmet Kuyaş (hzl.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 236-237; Somel, *age*, s. 77; Kodaman, *age*, s. 21; Paul Dumont, "Tanzimat Dönemi (1839-1878)", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, yay. haz. Robert Mantran, çev. Server Tanilli, Cem Yayınevi, İstanbul 1995, s. 85-86.

[811] Kuntay Gücüm, *İmparatorluğun "Liberal" Yılları (1856-1870)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2015, s. 16.

[812] Findley, *age*, s. 90.

[813] Roderic H. Davison, *Reform in the Ottoman Empire, 1856-1876*, Princeton University Press, Princeton-New Jersey 1963, s. 235.

[814] Gücüm, *age*, s. 178.

[815] Bernard Lewis, Fransa'dan Tanzimat reformcularının hamisi ve rehberi olarak söz eder. Bkz. Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, 2. B., Oxford University Press, London-Oxford-New York 1968, s. 123.

Osmanlı-Fransız makamlarının işbirliği sonucu doğan Galatasaray Lisesi daha sonra taşradaki kentlere de yayılacak bir model okul olarak tasarlanmıştı.[816] Fransa, taşrada açılacak ortaöğretim kurumlarına örnek olacak bu model liseyle birlikte Doğu'daki Fransız etkisinin yaygınlaştırılması ve kökleşmesini umuyordu.[817] Zira bu lise ve benzerlerinin kurulmasıyla Fransa, gelecekte Osmanlı bürokrasisinin elit kadrolarını oluşturacak gençleri, Fransız dili ve kültürüyle yetiştirme imkânı bulacaktı.[818]

Galatasaray Lisesi, İmparatorlukta modern anlamda eğitim veren ilk devlet lisesiydi.[819] Esas olarak bir Osmanlı devlet okulu olmakla birlikte, kuruluş aşamasını takip eden ilk üç yıl, lisede Fransız etkisinin en belirgin olduğu yıllardı. Her şeyden önce lisenin temel öğretim dili Fransızcaydı.[820] Lisenin müfredatı, dönemin Fransız liselerindeki müfredatla büyük ölçüde örtüşüyordu.[821] Okulda uygulanan disiplin, Fransız liselerindeki gibiydi.[822] Okulun yönetim kadrosu, Fransa Eğitim Bakanlığı'nın girişimleri sonucunda Fransız eğitimciler arasından seçilmişti.[823] Lisenin ilk müdürü olan Ernest de Salve-Villedieu, 22 Aralık 1871'e kadar bu görevde kalmıştı.[824] Okulun kuruluş aşamasında önemli rol oynayan Alfred Levistal de lisenin ilk ikinci müdürü (müdür-i sani) olmuştu.[825] Türkçe derslerin denetlenmesi için ise bir diğer ikinci müdür olarak Selim Sabit Efendi

---

[816] De Salve, agm, s. 845.

[817] Adnan Şişman, *Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nin Kuruluşu ve İlk Eğitim Yılları (1868-1871)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1989, s. 13.

[818] Şişman, *age*, s. 14.

[819] Düzenli, agm, s. 23.

[820] Okulun kuruluşundan itibaren dersler Fransızca ve Türkçe olarak iki ayrı kısımda yapılmıştır. Ancak derslerin ağırlıklı kısmı Fransızcadır bkz. Engin, *age,* s. 69. Okulun kuruluşunda yer alan ilk öğrencilerden ve daha sonra bir dönem müdürlüğünü de üstlenmiş olan Abdurrahman Şeref Bey lisenin 50. kuruluş yıldönümü nedeniyle yayımlanan kitapta günlük ders programında Fransızca, ilim ve fen derslerinin öğretimin esasını oluşturduğunu, bunların yanı sıra Türkçe, Arapça ve Farsça'ya da günde iki saat yani, tüm derslerin beşte ikilik kısmının ayrıldığını belirtir. *Mekteb-i Sultani*, s. 6.

[821] Somel, *age*, s. 78. Fransa'dan gelen öğretmenlerce okutulacak temel bilimler, edebiyat, felsefe, tarih, coğrafya, jimnastik, resim derslerinin yanı sıra Türkçe, Arapça, Farsça ve seçmeli olarak da Rumca, Ermenice, Bulgarca, İngilizce, İtalyanca, Almanca ve müzik dersleri bulunuyordu. Düzenli, agm, s. 22.

[822] Georgeon, agm, s. 18.

[823] Bkz. Şişman, *age*, s. 12-13 ve 21-22.

[824] *Mekteb-i Sultani*, s. 8; Vahdettin Engin, ilk müdür de Salve'in 18 Şubat 1872'de bu görevden ayrıldığını yazar bkz. Engin, *age*, s. 73.

[825] Şişman, *age*, s. 13.

görevlendirilmişti.[826] Öğretim kadrosunda Fransa'dan gelen çok sayıda öğretmenin yanı sıra İmparatorluk içinde yaşayan ve Fransızca bilen Ermeni, Rum ve yabancı öğretmenler de vardı.[827] Ayrıca lisenin ilk yıllarında her türlü işlem ve kayıtlarda Fransızca kullanılıyordu.[828]

Galatasaray Lisesi'nin kimliği, okulun kuruluşundan itibaren önemli bir tartışma konusu oluşturdu. Lisenin, Tanzimat'ın Osmanlıcı ideolojisi doğrultusunda Müslim ve gayrimüslim çocukları bir araya getiren kozmopolit ruhu ve aynı zamanda çok güçlü bir Fransız damgası taşıması pek çok çevreyi rahatsız etti. Vatikan, karma eğitimin çocukların inancını kötü yönde etkileyeceği düşüncesiyle Katoliklerin bu okula çocuklarını göndermemesi yönünde girişimlerde bulundu.[829] Rumlar, Yunancanın müfredatta zorunlu dersler arasında yer almamasına tepki gösterdiler.[830] Museviler, Müslümanlara ait ve Hristiyanlar tarafından yönetilen bir okula çocuklarını göndermekten çekindiler.[831] Rusya, İstanbul'daki elçisi Ignatiev kanalıyla İmparatorluk'ta Fransız nüfuzunu artıracak bu kurumdan duyduğu rahatsızlığı açıkça dile getirdi.[832] Müslümanlar arasında ise bu kuruma olumlu olduğu kadar olumsuz bakanlar da vardı. Osmanlı basını, Galatasaray Lisesi'nin açılmasına ilişkin genellikle olumlu bir bakış açısı sergiledi.[833] Ancak o sıralar yurt dışında faaliyet gösteren Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyelerinden Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi aydınlar, Fransız etkisi altında kurulduğunu ileri sürdükleri bu kurumu şiddetle eleştirdiler.[834] Ahmet Mithat Efendi de 1877'de yayımlanan Üss-i İnkılâp adlı kitabında liseden bir "mekteb-i Sultanî ve Osmanî olmaktan ziyade bir mekteb-i imperatorî ve Fransevî olmaya" daha yakındır diye bahsetmişti.[835]

Bütün eleştiri ve karma yapısının yaratabileceği zorluklara rağmen Galatasaray Lisesi kuruluşundan itibaren ciddi bir ilgi gördü. Okulun

---

[826] Aslında Türkçe derslerinin denetlenmesi için müdür muavini olarak belirlenen ilk kişi Kaymakam İsmail Bey'di. Ancak lisenin 50. kuruluş yıldönümü nedeniyle yayımlanan kitapta onun liseye herhangi bir hizmeti olmadığı, bu görevin Selim Sabit Efendi tarafından yerine getirildiği kaydedilmektedir. *Mekteb-i Sultani*, s. 4-5. Selim Sabit Efendi'nin bu görevi kısa sürmüş, o da yerini öğrenimini Paris'te yapmış olan Mustafa Efendi'ye bırakmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Engin, *age*, s. 48.

[827] Düzenli, agm, s. 22.

[828] Mekteb-i Sultani, s. 6.

[829] Sungu, agm, s. 330-331; Berkes, *age*, s. 242; Şişman, *age*, s. 25; Georgeon, agm, s. 19; Düzenli, agm, s. 22.

[830] Sungu, agm, s. 330; Engin, *age*, s. 42; Düzenli, agm, s. 22.

[831] Berkes, *age*, s. 242; Şişman, *age*, s. 25; Engin, *age*, s. 45; Düzenli, agm, s. 22.

[832] Berkes, *age*, s. 242; Şişman, *age*, s. 24; Georgeon, agm, s. 19; Düzenli, agm, s. 22.

[833] Sungu, agm, s. 328-329; Engin, *age*, s. 38-39.

[834] Sungu, agm, s. 339-340; Engin, *age*, s. 39-40; Düzenli, agm, s. 22.

[835] Sungu, agm, s. 341.

açıldığı 1 Eylül 1868'de 341 olan öğrenci sayısı bir ay sonra 430'a, ilk yılın sonunda da 530'a ulaşmıştı.[836] 5 Haziran 1870'teki Büyük Beyoğlu yangını öncesinde öğrenci sayısı 640'ı bulmuştu.[837] Lisenin ilk yıllarında gayrimüslim öğrencilerin sayısı, Müslüman öğrencilerden daha fazlaydı. 1869'da tüm öğrencilerin %44,5'ini Müslüman öğrenciler, %55,5'ini ise gayrimüslimler oluşturuyordu.[838]

Hem ülke içinde hem de dışarıda yaşanan siyasal değişimler, okulun 1870 yazına kadar kesintisiz devam eden gelişimini sekteye uğrattığı gibi lisede hâkim olan Fransız karakterini de zayıflattı. Bu gelişmelerden ilki, 19 Temmuz 1870'te Fransa ile Prusya arasında bir savaşın patlak vermesi ve savaş sonunda Fransa'nın yenilgiye uğramasıydı. Bu yenilgi Fransa'nın Avrupa sahnesindeki etkinliğine ağır bir darbe vururken, lisenin üzerindeki Fransız etkisinin zayıflamasını da beraberinde getirdi.[839] Tanzimat reformlarının mimarları Fuad ve Âli Paşaların sırasıyla 1869 ve 1871'de ölümleri de lisenin kuruluş idealinin en önde gelen destekçilerinden yoksun kalması anlamına geliyordu.[840]

İstanbul'da Fransız nüfuzunun düşüşünün ve bu gelişmeyi takiben Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya yakınlaşmaya başlamasının Galatasaray Lisesi üzerinde ciddi etkileri oldu. İlk önemli gösterge, öğrenci sayısında yaşanan düşüştü. Bir önceki ders yılında 640 olan öğrenci sayısı, 1870-1871 Eğitim-Öğretim Yılı'nda, 569 oldu.[841] 1872 Şubat ayında ilk müdür De Salve görevinden ayrılırken öğrenci sayısı 471 iken, Vahan Efendi'nin müdürlük görevine geçtiği Nisan 1872'de 362'ye düştü.[842] Öğrenci sayısındaki düşüş bir sonraki sene de devam ederek 200'lere kadar geriledi.[843]

---

[836] De Salve, agm, s. 848; Engin, *age*, s. 48.

[837] Şişman, *age*, s. 29. Lise binası bu yangında zarar görmemişti. Yalnızca Beyoğlu'nda oturan lise öğretmenlerinden bazılarının oturdukları binalar zarar görmüştü bkz. Engin, *age*, s. 58.

[838] Bkz. Kodaman, *age*, s. 139; Jacques Thobie, *Les intérêts culturels français dans l'Empire ottoman finissant. L'enseignement laïque et en partenariat*, Peeters, Paris-Louvain-Dudley 2008, s. 141.

[839] De Salve, agm, s. 349; Georgeon, agm, s. 20; Engin, *age*, s. 58; Fortna, *age*, s. 136.

[840] De Salve, agm, s. 850; Fortna, *age*, s. 136.

[841] De Salve, agm, s. 849.

[842] De Salve, agm, s. 851; Şişman, *age*, s. 33; Vahan Efendi göreve geldiği ilk günlerde öğretmenlerden bir komisyon oluşturarak öğrencilerden tembel, yaramaz ve ıslahı mümkün olmayanları belirleyip hepsini okuldan uzaklaştırmıştır. *Mekteb-i Sultani*, s. 9. Engin, öğrenci sayısındaki azalmayı Vahan Efendi'nin okulda yaptığı bu icraata bağlamaktadır bkz. Engin, *age*, s. 78.

[843] Engin, *age*, s. 81.

Lisenin gözden düştüğü bu yıllarda önemli bir değişiklik de 25 Mayıs 1873 tarihinde alınan bir kararla Beyoğlu'ndaki okul binasının Mekteb-i Tıbbiye'ye tahsis edilmesidir. Lise, 1873 yılında Gülhane'de bulunan Mekteb-i Tıbbiye binasına taşınmış ve ancak 1876 yılında alınan yeni bir kararla eski binasına dönebilmiştir.[844]

Öğrenci sayısındaki düşüş ve lise binasının Mekteb-i Tıbbiye'ye terk edilmesine rağmen Galatasaray Lisesi, Osmanlı yönetimi nezdindeki önemini yitirmemiştir. Bunun en açık göstergelerinden biri, 1874-1875 Eğitim-Öğretim Yılı'ndan itibaren okulun bünyesinde Darülfünun-ı Sultani adı altında üç fakülteli bir üniversitenin kurulmasıdır.[845] Daha önce iki defa başarısız kalan Darülfünun kurma girişiminden sonra, bu görevin Galatasaray Lisesi bünyesinde gerçekleştirilmeye çalışılması okula duyulan güvenin bir yansımasıdır.

Okulun tarihindeki önemli gelişmelerden biri de 13 Şubat 1877'de Galatasaray Lisesi'ne ilk kez Türk bir müdürün tayin edilmesidir.[846] Bu göreve getirilen Ali Suavi, kuruluş aşamasında okulun Fransız karakterine yönelik en ciddi eleştirileri getiren kişilerden biridir. Ali Suavi, dokuz ay kadar süren görevi sırasında Müslüman öğrencilerin sayısını 162'den 220'ye çıkarmış; Müslüman öğrencilerin lehine gayrimüslim öğrencilerin burslarını düşürmüş; o sırada Balkanlar'da devam etmekte olan Osmanlı-Rus Savaşı dolayısıyla okuldaki Rus öğrencilerin tamamını ve Bulgar öğrencilerden de devlete karşı eylemlerde bulunanları okuldan ihraç etmiş; daha önce çoğunlukta olan gayrimüslim öğretmenlerle Müslüman öğretmenlerin sayısını dengelemeye çalışmış; ders müfredatında Arapça, Farsça, akaid, Arap Edebiyatı ve Türkçeye daha çok yer vermiş; ayrıca Yunan ve Roma tarihleri, ilm-i âsâr-ı atîka gibi derslerin yanı sıra İngilizce, Rusça, Ermenice ve Bulgarca gibi seçmeli dersleri kaldırmıştı.[847] Ali Suavi'nin okulda gerçekleştirdiği reform, Galatasaray Lisesi'ni "daha Müslüman, daha Osmanlı ve daha etkili" bir eğitim kurumu haline getirmeye yönelikti.[848]

II. Abdülhamit'in saltanat döneminde, Galatasaray Lisesi önce İsmail Bey'in (1880-1894) ve daha sonra Abdurrahman Şeref Bey'in (1894-

---

[844] Engin, *age*, s. 81, 96.

[845] Ayrıntı için bkz. Engin, *age*, s. 89-100; ayrıca bkz. İhsanoğlu, agm, s. 201-239.

[846] Engin, *age*, s. 104.

[847] Ayrıntılı bilgi için bkz. Yahya Akyüz, "Galatasaray Lisesi'nin Islahına İlişkin Ali Suavi'nin Girişimlerini Gösteren Bir Belge", *Belleten*, C. XLVI, Sayı 181, 1982, s. 121-128; Adnan Şişman, "Galatasaray Mekteb-i Sultanisi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 13, 2013, s. 325; Fortna, *age*, s. 139-140.

[848] Fortna, *age*, s. 141.

1908) uzun müdürlükleri sırasında istikrarlı bir kurum haline geldi. Dönem boyunca, Ali Suavi'nin müdürlüğüyle başlayan, liseye daha İslami ve daha Osmanlı bir karakter kazandırılması yönündeki eğilim devam etti. Önceleri Fransızca tutulan bütün kayıt ve hesaplar 1881 yılından itibaren Türkçe olarak tutulmaya başlandı.[849] 1880'lerin başından itibaren Türkçe eğitime daha fazla önem verildi. [850] 1880'de Sadrazam Said Paşa'nın teklifiyle o zamana dek bir saat okutulan Türkçe dersi, iki saate çıkarıldı.[851] Okulun Türkçe kısmı ders programına Osmanlı ve İslam tarihi ile Osmanlı Edebiyatı gibi yeni dersler eklendi.[852] Bunların yanı sıra, hem ders programlarına din dersleri kondu hem de Müslüman öğrencilere camide namaz kılma zorunluluğu getirildi.[853] Bu girişimler sonucunda Galatasaray Lisesi gayrimüslim öğrenciler için daha az, Müslüman öğrenciler içinse daha cazip bir kurum haline getirildi.[854] Gerçekten de okulda 1877'de 220 Müslüman öğrenciye karşılık 300 gayrimüslim öğrenci öğrenim görürken, bu rakamlar 1901 yılında 724'e karşı 221 olarak Müslüman öğrenciler lehine döndü.[855] Öğretmen sayısı bakımından da benzer bir durum söz konusuydu. II. Abdülhamit Dönemi'nin başlarında 40-50 kişiden oluşan öğretim kadrosu, 1890'lı yıllarda 60-70 aralığında seyrediyordu. Bu dönemin başlarında Fransız öğretmenler çoğunluktayken, 1901'de tüm öğretmenlerin yaklaşık olarak 1/6'sı Fransız'dı.[856] Aynı tarihte, Türk öğretmenlerin sayısı ise tüm öğretim kadrosunun yarısına ulaşmıştı.[857] II. Abdülhamit Dönemi'nde uzun yıllar İstanbul'da kalan Bertrand Bareilles'in saptamasına göre başlangıç aşamasında bir Fransız-Türk kurumu olan lise, Abdülhamit'in hükümdarlığı altında açıkça Türk-Fransız bir renk kazanmıştı.[858]

---

[849] *Galatasaray Lisesi "Mekteb-i Sultani" 1868-1968*, Muhittin Sandıkçıoğlu, Ferruhzat Turaç ve Vefa Semenderoğlu (hzl.), İstanbul 1974, s. 20.

[850] Engin, *age*, s. 112.

[851] Kodaman, *age*, s. 138.

[852] Düzenli, agm, s. 24.

[853] Mehmet Ö. Alkan, "İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim", *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si* içinde, Kemal H. Karpat (drl.), Sönmez Taner (çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 127.

[854] Kodaman, *age*, s. 140.

[855] Kodaman, *age*, s. 139; Georgeon, agm, s.21; Düzenli, agm, s. 30.

[856] Jacques Thobie'nin Vahdettin Engin'in kitabındaki verilerden yararlanarak yaptığı hesaplamalara göre 1901'de 60 kişiden oluşan öğretim kadrosunun yalnızca 11'i Fransızd bkz. Thobie, *age*, s. 122.

[857] Kodaman, 1901'de Thobie'den farklı olarak 70-75 kişilik bir öğretim kadrosundan söz eder. Onun verdiği rakamlara göre bu öğretmenlerin 1/3'i yabancı, 2/10'si gayr-i Müslim ve yarısı da Türk asıllıdır bkz. Kodaman, *age*, s. 141.

[858] Bertrand Bareilles, *Les Turcs: ce que fut leur empire, leurs comédies politiques*, Perrin et Cie, Paris 1917, s. 114.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde (1908-1918) hem idari kadro hem de Fransız öğretmenlerin öğretim kadrosu içindeki oranı bakımından lisedeki Fransız etkisi azalmaya devam etti. 1908-1909 Eğitim-Öğretim Yılı'nda 11 kişilik idari kadroda 2 Fransız idareci yer alırken her ikisi de ders yılı sonunda görevlerinden affedildiler.[859] Fransız büyükelçinin beklentisinin aksine, onlardan boşalan yerlere Osmanlı idareciler getirildi.[860] 1912-1914 yılları arasında Mösyö Laurent'ın başmubassır[861] muavini olarak görev almasından sonra I. Dünya Savaşı yıllarında herhangi bir Fransız idareci, lisenin idari kadrosunda kendine yer bulamadı.[862] Bu dönemde öğretim kadrosundaki Fransız öğretmen sayısı 10-14 aralığındaydı. 1908-1909 Eğitim-Öğretim Yılı'nda 70 öğretmenden 13'ü; yani %18,5'i Fransız'dı. I. Dünya Savaşı'nın başlamasından önceki son eğitim-öğretim yılı olan 1913-1914'te 98 öğretmenden 12'si; yani %12'si Fransız'dı. Savaş yıllarında, öğretim kadrosunda 10 öğretmenle eğitim faaliyetlerine devam eden Fransızların lisedeki temsiliyeti, en düşük olan 1916-1917 yılında dahi %11'in altına düşmedi.[863] Ancak 1894'teki rakamlarla kıyaslandığında, lisedeki Fransız öğretmenlerin oranı, 20 yıllık bir süre içinde yaklaşık %24-25 düzeyinden "Büyük Savaş" patlak vermeden hemen önce %12'lere kadar gerilemiş oldu.

II. Abdülhamit Dönemi'nden itibaren süregelen değişime rağmen lisenin Fransızca öğretime devam etmesi ve Fransız karakterini belli ölçülerde koruyarak kozmopolit yapısını sürdürmesi, Galatasaray Lisesi'ni II. Meşrutiyet Dönemi aydın çevrelerinin eleştirilerinin odağına yerleştirmişti. Bu dönemin yükselen ideolojik akımı Türkçülüktü ve liseye yönelik eleştiriler de daha çok Türkçü çevrelerden geliyordu. Örneğin Yusuf Akçura (1876-1935), Fransızca eğitim yapan ve Fransız terbiyesi veren Galatasaray Lisesi'ni Türklük duygusunun oluşumunun gecikme nedenlerinden biri olarak değerlendiriyordu.[864] Ethem Nejat (1887-1921) da *Sırat-ı Müstakim* dergisinde yayımlanan bir makalesinde, öğretimin temelinin Fransızca olduğu Fransız tarzı bir eğitimle gençlerde "Osmanlılık

---

[859] Thobie, *age*, s. 122, 135.

[860] *Age*, s. 135.

[861] Galatasaray Lisesi'nde düzen ve disiplin mubassır ya da muid (Fransızca'da surveillant) adı verilen görevliler tarafından sağlanıyordu. Mubassırların başı konumunda bulunan kişiye de sermubassır (Fransızca'da surveillant général) deniyordu bkz. Engin, *age*, s. 50.

[862] Thobie, *age*, s. 122.

[863] II. Meşrutiyet dönemindeki öğretmen sayılarına ilişkin rakamlar da yine Thobie'nin Vahdettin Engin'in kitabındaki verilerden yararlanarak yaptığı hesaplamalara dayanmaktadır bkz. Thobie, *age*, s. 122.

[864] François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, Alev Er (çev.), 4. B., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005, s. 100.

hissiyatı" ve "vatan muhabbetinin" oluşturulamayacağını, bu şekilde memlekete yararlı gençler yetiştirilemeyeceğini savunuyordu.[865]

II. Meşrutiyet Dönemi'nde Türkçü çevrelerden gelen bu eleştiriler, lisenin genel karakterinde bir değişime sebebiyet vermedi. Gerek idari gerek öğretim kadrosunda Fransızların oranı azalmaya devam etmekle birlikte, lisede temel öğretim dili olarak Fransızcanın rolünde bir değişim olmadı. 1914-1918 yılları arasında Osmanlı Devleti ve Fransa'nın farklı bloklarda birbiriyle savaş halinde olmaları bile lisede Fransızcanın konumunu etkilemedi. Zira, bütün düşman tebaaları ülkeden çıkarıldıkları halde, Fransız öğretmenlerden orduya katılmak için fazla yaşlı olanları, Osmanlı Hükümeti'nden almayı başardıkları özel bir izinle lisedeki görevlerini sürdürebildiler.[866] Savaş yıllarında İmparatorlukta hüküm süren Alman nüfuzuna ve Maarif Nezareti'nin danışmanı olarak çalışan Alman Doktor Schmidt'in okuldaki Fransız seksiyonunu kapattırma yönündeki çabalarına karşın, o yıllarda müdür olan Salih Arif Bey'in girişimleri sonucunda lise, Fransız öğretmenlerini de muhafaza ederek Fransızca öğretime devam etti.[867]

2. Mondros Mütarekesi Sonrasında Fransa ve Galatasaray Lisesi

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile Osmanlı Devleti açısından savaş sona erdi. Savaş yıllarında yapılan gizli paylaşım anlaşmaları doğrultusunda hazırlanan mütareke belgesi[868], İtilaf Devletleri'nin Osmanlı topraklarında zaman kaybetmeden gerçekleştirecekleri işgaller için yasal zemin oluşturan bir anlaşma niteliği taşıyordu. Başkent İstanbul da 13 Kasım 1918'de yaklaşık 3500 kişiden oluşan İngiliz ve Fransız askerinin karaya çıkmasıyla birlikte fiilen işgal altına alındı.[869]

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasını takip eden altı yıllık dönem İmparatorluğun son bulduğu ve Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde

---

[865] Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Salih Erkek, *Bir Meşrutiyet Aydını: Ethem Nejat, 1887-1921*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 269.

[866] Ayrıntılı bilgi için bkz. Henri Mylès, "Une Visite Au Lycée Impérial de Galata Serai" *Revue des sciences politiques*, 1921, s. 129; Suat Aray, *Bir Galatasaraylının Hatıraları*, TCDD Basımevi, İzmir 1959, s. 93; Engin, *age*, s. 235.

[867] *Centre des Archives diplomatiques de Nantes (CADN)*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, "Note sur l'enseignement français à Constantinople" başlığını taşıyan 25.2.1919 tarihli rapor, s. 8; Mylès, agm, s. 129.

[868] Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 20.

[869] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Cemal Köprülü (çev.), 2. B., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s. 29.

gerçekleşen Millî Mücadele sonucunda yeni bir ulus-devletin doğduğu ciddi bir siyasal değişim dönemiydi. İmparatorluktan Cumhuriyete miras kalan en önemli eğitim kurumlarından biri olan Galatasaray Lisesi de bu geçiş döneminde hem Türk-Fransız ilişkilerinin seyrinden hem de siyasal dönüşüm sürecinden önemli ölçüde etkilendi.

1914 öncesinde Osmanlı topraklarında çoğu Fransız Katolik misyonerleri tarafından yönetilen 500'den fazla Fransız okulu bulunuyordu.[870] Fransa'nın kültürel propagandası açısından, elbette bu kurumlar esas itibariyle bir Osmanlı kurumu olan Galatasaray Lisesi'nden daha fazla önem taşıyordu. Nitekim, Mütareke Dönemi'nin başından itibaren Fransa'nın eğitim alanındaki asıl çabası, Katolik misyon okullarının yeniden canlandırılarak etkin hale getirilmesine yoğunlaşmıştı.[871] Ancak Galatasaray Lisesi de devletin ihtiyaç duyduğu iyi Fransızca bilen ve modern eğitim almış Osmanlı elitlerine kaynak olması bakımından, Fransa'nın üzerindeki etkisini sürdürmek istediği bir kurumdu. I. Dünya Savaşı yıllarında tüm Fransız okullarının kapatıldığı bir dönemde İstanbul'da Fransızca eğitimin ve Fransız kültürünün kendine yer bulabildiği nadir kurumlardan biri olması, Galatasaray Lisesi'nin Fransa açısından taşıdığı önemi bir kez daha ortaya koymuştu.[872]

İstanbul'daki Fransız askeri ve diplomatik yetkilileri, işgalin ilk aylarından itibaren Fransız kültürel çıkarları açısından önem taşıyan Galatasaray Lisesi'ne özel bir ilgi gösterdiler. Bu ilginin en açık göstergelerinden biri, okula yapılan ziyaretlerdi. İstanbul'da fiili işgalin başladığı ilk haftalarda, 26 Kasım 1918'de, Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanı General Franchet d'Espérey, Fransız Yüksek Komiseri ile birlikte Galatasaray Lisesi'ni ziyaret etti.[873] 30 Nisan 1919'da lisenin 50. kuruluş yıldönümü vesilesiyle okul yönetiminin Sadrazam Damat Ferit Paşa onuruna düzenlediği şölene devlet ileri gelenlerinin yanı sıra bir grup

---

[870] Ayrıntılı bilgi için bkz. Mathew Burrows, "'Mission civilisatrice': French Cultural Policy in the Middle East, 1860-1914", *The Historical Journal*, Vol. 29, No. 1, March 1986, s. 110; William I. Shorrock, "The French Presence in Syria and Lebanon before the First World War, 1900-1914, *Historian*, Vol. 34, No. 2, February 1972, s. 295.

[871] Engin Deniz Tanır, *Cumhuriyet'in Kuruluş Sürecinde Türkiye'de Fransız Okulları (1919-1925)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2016, s. 48.

[872] İstanbul'daki Fransa Yüksek Komiseri Defrance, Fransız Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir mektupta, "savaş yıllarında İstanbul'da Fransız kültürünün korunmasını en başta Galatasaray Lisesi'ne borçluyuz" diyordu. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, Yüksek Komiser Defrance'ın Fransız Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 31.7.1919 tarihli mektubu.

[873] Engin, *age*, s. 244.

Fransız yetkili de katıldı.[874] Mütareke Dönemi'nde lisenin önemli Fransız ziyaretçilerinden biri de Şubat-Mart 1920'de İstanbul'da sekiz gün geçiren Paris Başpiskoposu Kardinal Dubois oldu.[875] İstanbul'daki Fransız yetkilileri daha sonraları da pek çok kez Galatasaray Lisesi'ne ziyaretlerde bulundular. Lisede düzenlenen müsamerelere, yapılan konferanslara, verilen ziyafetlere sıklıkla katıldılar. Bu durum, aslında Müdür Salih Arif Bey'in lisenin faaliyetini sorunsuzca sürdürebilmesi için İstanbul'daki Fransız makamlarıyla yakın ilişkiler kurma ve onların desteğini kazanma yönündeki politikasının bir sonucuydu.[876] Okul yönetiminin lisenin eğitime devam edebilmesi için Fransız makamları ile yakın ilişkiler kurması, devlet ve hükümet ileri gelenlerini de her vesile ile okula davet etmeleri, Millî Mücadele'nin ilerleyen safhalarında millî hareketi destekleyen öğrencilerle okul yönetimi arasında bazı gerilimler yaratacaktı.[877] 30 Ağustos 1922'deki Türk zaferinden sonra ise Galatasaray Lisesi yönetiminin savaş yıllarında izlediği bu tutum, basında da bazı eleştirilere ve ağır suçlamalara konu olacaktı.[878]

Mütarekeden hemen sonra, işgal altındaki başkent İstanbul'da, tüm diğer Osmanlı kurumları gibi Galatasaray Lisesi de türlü tehditlere açık hale geldi. Mütareke Dönemi'nin başlarında İtilaf kuvvetleri kışla olarak kullanılmaya uygun pek çok binaya el koymaya başladıklarında Galatasaray Lisesi binasının da işgali söz konusu oldu. Öncelikle İngilizler, arkasından da İtalyanlar, okulun boşaltılarak kendilerine teslimini talep ettiler. Okul, ancak Müdür Salih Arif Bey'in Fransız Yüksek Komiserliği ve Fransız İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı nezdindeki girişimleriyle işgalden

---

874 "Galatasaray Sultanisinde Mühim Bir Gece", *Alemdar*, 2 Mayıs 1919, s. 1-2; "Manifestation francophile en Turquie", *Journal des débats politiques et littéraires*, 5.5.1919, s. 4. Alemdar gazetesinin haberine göre Damat Ferit Paşa ve Maarif Nazırı Ali Kemal'in de katılarak birer konuşma yaptıkları bu yemekli toplantı öncesinde lise öğrenci ve öğretmenlerince bir müsamere verilmiştir. Suat Aray'ın anı kitabında da Galatasaray Lisesi'nde yapılan 29 Nisan 1919 tarihli bir müsamere programına yer verilmiştir. Bu müsamerenin detaylarına yer verilmemiş olsa da bu müsamerenin Damat Ferit Paşa'nın da katıldığı yemekli toplantı öncesinde düzenlendiği düşünülebilir. Bu durumda toplantının 30 Nisan'da değil, 29 Nisan'da yapılmış olma olasılığı da vardır bkz. Aray, *age*, s. 124.

875 "S. E. Le Cardinal à Constantinople", *Bulletin religieux de l'archidiocèse de Rouen*, 13.3.1920, s. 246.

876 Aray, *age*, s. 117-118, s. 124.

877 *Age*, s. 174-175.

878 Ağaoğlu Ahmet Bey, Ankara'da düzenlenen Birinci Heyet-i İlmiye toplantısı sırasında Galatasaray Lisesi'ni gayr-i milli bir kurum olarak nitelendirmiş ve bu suçlama basında bir tartışmaya neden olmuştu. Bu konuda basında çıkan iki yazı için bkz. "Galatasaray Sultanisini Yıkmayalım", *Tevhid-i Efkâr*, 1 Ağustos 1923, s. 3; "Ağaoğlu Ahmed Bey'in Cevabı", *Vatan*, 5 Ağustos 1923, s. 2.

kurtarılabildi.[879] Ancak bu işgalin bertaraf edilmesinden sonra, Galatasaray Lisesi bu kez de Fransızların bir tasarısına konu oldu. 1919 yılı başlarında Fransa Dışişleri Bakanı, Fransa Eğitim Bakanı ile fikir birliği içinde Doğu'da bir dizi Fransız lisesi kurulmasını gündemlerine aldılar. Laik karakterli bu liselerden birinin de İstanbul'da açılması öngörülüyordu. Bu konunun gündeme geldiği 1919 yılı başlarında, Büyük Savaş'tan önce kendi adıyla anılan otuz yıllık geçmişe sahip Beyoğlu'ndaki Faure Lisesi'ni yöneten Jules Faure adlı eğitimci, Fransa Dışişleri Bakanı'na yazdığı bir mektupla İstanbul'da yeni bir lise kurmak yerine Galatasaray Lisesi'nin kendi okuluyla birleştirilerek tam anlamıyla bir Fransız lisesine dönüştürülmesi önerisinde bulundu.[880] Ona göre, İstanbul'da laik bir lise kurmanın en pratik, en hızlı yolu buydu.[881] Aynı mektupta, Jules Faure, Galatasaray Lisesi'nin bir Fransız lisesine dönüştürülmesi sürecinin ilk yılında, arzu edilirse, okul yönetimini de üstlenebileceğini belirtiyordu.[882] Onun bu önerisi, esasında İstanbul'un gelecekte demografik bakımdan öncelikle Rum ve ikincil olarak da bir Yahudi şehri olacağı öngörüsüne dayanıyordu. Faure, Türklerin azınlıkta kalacağı bir şehirde Türk karakteri taşıyan bir okulun gayrimüslim unsurların ilgisini çekmeyeceğini ileri sürüyordu.[883] Başka bir deyişle, Faure'un önerisi Galatasaray Lisesi'ni Müslümanlardan ziyade gayrimüslim öğrenci kitlesine hitap edecek tam anlamıyla laik bir Fransız lisesine dönüştürmekti.

İstanbul'da Fransızca eğitiminin genel durumunu ele alan bir diğer raporda[884] ise, Galatasaray Lisesi'ne ilişkin olarak Faure'un sunduğundan farklı öneriler dile getiriliyordu. Bu raporun Faure'un önerisinden farklılaşan yönü, öğrenci kitlesi bakımından lisenin esas olarak Müslüman-Türk öğrencilere hitap eden yapısının korunmasına yönelik vurguydu. Raporda, Osmanlı Hükümeti'nin direnç gösteremeyeceği Mütareke

---

[879] Engin, *age*, s. 243; Aray, *age*, s. 117.

[880] *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 15, Jules Faure'un Fransa Dışişleri Bakanına gönderdiği 26.2.1919 tarihli mektup.

[881] Aynı mektup.

[882] Aynı mektup.

[883] Aynı mektup.

[884] Büyük olasılıkla Jules Faure tarafından kaleme alınarak Fransız Dışişleri Bakanı'na gönderilen 22 Mayıs 1919 tarihli imzasız bir mektupta Mösyö Chamonard isminde bir üniversite mensubunun Fransız hükümeti adına Türkiye'deki eğitim üzerine bir rapor hazırladığından bahsedilmekte ve bu raporun Türkiye'deki Fransız kurumları yöneticilerine danışılmadan hazırlanmış olması eleştirilmektedir. "Note sur l'enseignement français à Constantinople" başlığını taşıyan 25 Şubat 1919 tarihli imzasız raporu kaleme alan kişinin Mösyö Chamonard olması olasılık dahilindedir. 22 Mayıs 1919 tarihli imzasız mektup için bkz. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, Fransız Dışişleri Bakanı'na hitaben yazılmış olan 22.5.1919 tarihli imzasız mektup.

koşullarında, liseye kurulduğu yıllardaki Fransız karakterini kazandıracak her türden tedbiri özgürce almanın önünde hiçbir engel olmadığı dile getiriliyordu. Lisenin Fransız karakterini geri kazanması için getirilen öneriler ise kurumun yönetiminin yeniden Fransız idarecilerce ele alınması ve eğitim düzeyinin Fransa'dan getirilecek seçkin bir öğretim kadrosu vasıtasıyla yükseltilmesiydi.[885]

1919 yılı sonlarına doğru Galatasaray Lisesi'nin geleceğine ilişkin Fransız tasarıları hala somut bir nitelik kazanmamıştı. İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri Defrance, Türkiye'deki laik Fransız okullarının genel durumunu ele aldığı ve Jules Faure'un önerisini de değerlendirdiği 8 Ekim 1919 tarihli bir mektupta; Türkiye'de laik Fransız okullarını güçlendirmek için ellerinde iki seçenek bulunduğunu, bunlardan birinin Galatasaray Lisesi'nin yeniden örgütlenmesi, diğerinin ise laik bir Fransız lisesinin kurulması olduğunu söylüyordu.[886] Onun Fransa Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bu mektup, İstanbul'da laik bir Fransız lisesi kurulması düşüncesinin varlığını koruduğunu; ancak Galatasaray Lisesi'nin bir Fransız lisesine dönüştürülmesi önerisinin karşılık bulmadığını gösteriyordu.[887] Bununla birlikte Defrance, aynı mektupta Fransız Dışişleri Bakanlığı'na Galatasaray Lisesi'nin Fransız çıkarları açısından yeniden düzenlenmesi gereğine ilişkin birtakım öneriler sunuyor ve Mütareke'nin imzalanmasından beri Fransa'ya her zamankinden daha fazla yakınlaşma eğiliminde olan bu kurumun gelişimini desteklemek için her ne gerekiyorsa yapılması gerektiğini vurguluyordu.[888] Onun lisenin yeniden düzenlenmesine yönelik önerileri; okul yönetimi, öğretim kadrosunun istihdamı ve öğretimin niteliği üzerinde toplanıyordu. Defrance, okulun o sıradaki yöneticileri olan Müdür Salih Arif Bey ve Mütareke'den kısa bir süre sonra ikinci müdür görevine getirilen Mösyö Blanchong'u lisedeki Fransız nüfuzunun sürdürülmesi açısından uygun isimler olarak değerlendiriyordu. Öte yandan Maarif Nezareti'nin doğrudan denetimi altında bulunan liseye, yönetsel açıdan tam anlamıyla bir özerklik verilmesi

---

885 *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, Note sur l'enseignement Français à Constantinople başlığını taşıyan 25.2.1919 tarihli rapor.

886 *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 506, Defrance'ın Dışişleri Bakanı Pichon'a gönderdiği 8.10.1919 tarihli mektup.

887 Vahdettin Engin, Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerine dayanarak Fransız sefaretinin [o dönemde Yüksek Komiserlik] Galatasaray Lisesi'nin bir Fransız kurumuna dönüştürülmesi ve başına da bir Fransız müdürün tayin edilmesine karar verdiğini belirtir. Söz konusu belgeye göre, müdür Salih Arif Bey'in Fransız Yüksek Komiserliği nezdindeki girişimleri sonucunda Türklerin onurunu kırmaktan başka bir işe yaramayacak bu değişiklikten vazgeçilmiştir. Bkz. Engin, *age*, s. 244.

888 *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 506, Defrance'ın Dışişleri Bakanı Pichon'a gönderdiği 8.10.1919 tarihli mektup.

gerektiğini savunuyordu.[889] Defrance'ın önerilerinin odağında ise hem nicelik hem nitelik bakımından Fransız öğretmenlerden oluşan güçlü bir öğretim kadrosu oluşturulması yer alıyordu. Bu hem öğrenimin sağlamlığını hem de Fransız etkisinin kalıcılığını güvence altına alacak en temel unsurdu. Defrance'a göre mevcut durumda yetmiş kişilik öğretim kadrosunda sadece sekiz kişiyle temsil edilen Fransız öğretmenler, Fransız dili ve düşüncesinin yayılması için çok yetersizdi. O, Fransa'dan lisenin ilköğretim kısmına iki öğretmen, ortaöğretim kısmına ise altı öğretmen ve üç mubassır gönderilmesini talep ediyordu. Ayrıca hem lisede çalışmakta olan Fransız öğretmenlerin hem de Fransa'dan gönderilecek olanların uygun sözleşmelerle daha iyi koşullarda çalışmalarının sağlanması için önceden sadece Osmanlı Hükümeti tarafından verilen düşük aylıklara ek olarak Fransız Hükümeti'nin de parasal destek sağlaması yönünde öneriler getiriyordu.[890]

Lisedeki Fransız öğretmenlerin Osmanlı Hükümeti'nden aldıkları maaşlar, yıllık 96-360 lira arasında değişiyordu. Bu o zamanki kurla yaklaşık olarak 960-3.600 franka karşılık geliyordu. Defrance, İstanbul'da ağırlaşan ekonomik koşullar nedeniyle Fransız Hükümeti'nce lisedeki eski Fransız öğretmenlere 6.000-14.000 frank, Fransa'dan gelecek yeni öğretmenlere ise 2.000-12.000 frank tutarında değişen bir ödenek ayrılmasını teklif ediyordu. Müdür ve Fransız ikinci müdür için ise 18.000 franklık bir ödenek ayrılması önerisinde bulunuyordu.[891] Ona göre Galatasaray Lisesi'nde Fransızca öğretimin niteliğinin korunması, öğretmenlerin maddi durumunun iyileştirilmesine ve liseye yaraşır yeni Fransız öğretmenlerin kadroya alınmasına bağlıydı. Öte yandan Defrance, ders programlarında Türkçe öğretime eşdeğer oranda Fransızcaya yer verilmesi yönündeki uygulamanın aynı şekilde sürdürülmesi gereğine de dikkat çekiyordu.[892] Onun, Fransız Hükümeti'nce Galatasaray Lisesi'ndeki Fransız öğretmenlere ek bir ödenek ayrılması teklifi 1919-1920 Eğitim-Öğretim Yılı'nda değilse de[893] bir sonraki eğitim-öğretim yılından itibaren hayata geçirilecekti.[894] 1921-1922 Eğitim-Öğretim Yılı'nda, Galatasaray

---

[889] Aynı mektup.
[890] Aynı mektup.
[891] Aynı mektup.
[892] Aynı mektup.
[893] *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358, Defrance'ın Başbakan ve Dışişleri Bakanı Millerand'a gönderdiği 30.4.1920 tarihli rapor.
[894] *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358, Alliance Française'in İstanbul Bölgesi Kurulu'nun 14 Mart 1921 tarihli genel toplantısının kitapçığı, s. 5. Vahdettin Engin de Fransa'dan gönderilecek öğretmenlerin ve aynı zamanda lisede görev yapmakta olan Fransız öğretmen ve idarecilerin maaşlarının tatminkâr bir biçimde ödenebilmesi

Lisesi'ndeki Fransız öğretmenler için Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın tahsis ettiği ödenek 186.000 frank tutarındaydı.[895]

Söz konusu öneriler, 10 Ocak 1921'de Yüksek Komiser Defrance ile dönemin Osmanlı Maarif Nazırı Arif Hikmet Bey arasında imzalanan 14 maddelik bir sözleşme ile daha somut bir karşılık buldu. Sözleşmede Fransa'dan gelecek öğretim kadrosunun istihdam edilme biçimi, lisenin ortaöğretim ve ilköğretim kısmında çalışacak Fransız öğretmenler ile mubassırların hak ve sorumlulukları, alacakları maaşlar, kontrat süreleri, terfi ve emekliliğe ilişkin haklarının yanı sıra lisenin idari yapısına ilişkin hükümler yer alıyordu.[896] Sözleşmenin ilk iki maddesiyle yedinci maddesi Fransız öğretmenlerin lisedeki sayısını artırmaya ve lisedeki Fransız öğretmen kadrosunun devamlılığını sağlamaya yönelikti. Sekizinci madde lisenin idari yapısı açısından önemli bir düzenleme getiriyordu. Bu maddeyle lisenin kuruluşundan II. Meşrutiyet'in ilk yıllarına dek mevcudiyetini koruyan Fransız ikinci müdürlük makamı yeniden tesis ediliyordu. Fransız ikinci müdür, lisenin idaresinde müdüre yardım edecek ve yetki bakımından da ikinci sırada yer alacaktı. Dokuzuncu maddede ise bir "Öğretmenler Kurulu" oluşturulması öngörülüyordu. Bu kurulun Türkçe ve Fransızca her iki seksiyonu için de okul müdürü başkanlık görevini üstlenecekti. Onun bulunmadığı zamanlarda ise Türkçe seksiyonuna Türk ikinci müdür, Fransızca seksiyonuna ise Fransız ikinci müdür başkanlık edecekti. Fransız ikinci müdür ve Fransız öğretmenler, Fransızca seksiyonunun; Türk ikinci müdür ve Türk öğretmenler ise Türkçe seksiyonunun doğrudan üyeleri olacaktı. Kurulda, Fransız ikinci müdür ve Fransız öğretmenler, Türk meslektaşlarıyla aynı haklara sahip bulunacaktı.[897] Sözleşmenin tamamında hak ve sorumluluklar açısından lisenin idari ya da öğretim kadrosunda yer alan Fransız ve Türk personel arasında tam bir eşitlik sağlanması yönünde bir vurgu söz konusuydu. Bu sözleşme, Fransa'nın lisedeki mevcudiyetini güçlendiren, hem idari kadro hem de öğretim kadrosu açısından Fransız personelin konumunu güvence

---

amacıyla Fransız hükümetinin Galatasaray Lisesi'ne 170 bin franklık bir ödenek ayırmayı öngördüğünü belirtir. İşgal yıllarında mali zorluklar içinde Türk öğretmenlerin maaşını bile ödemekte zorlanan İstanbul hükümeti Fransa'nın bu teklifini kabul etmiştir bkz. Engin, *age*, s. 249.

[895] *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 359, "Liste des écoles et établissements français à Constantinople et environs" başlığını taşıyan liste.

[896] 10 Ocak 1921 tarihli sözleşmenin Fransızca metni için bkz. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 506, "Convention entre le Haut-Commissaire de la République Française à Constantinople et le Ministre de l'Instruction Publique de l'Empire Ottoman au sujet du Lycée Impérial Ottoman de Galata Sérail".

[897] Aynı belge.

altına alan bir içeriğe sahipti. İstanbul'daki yeni Yüksek Komiser General Pellé, Türkiye'deki Fransız okullarının genel durumuna ilişkin olarak hazırladığı 12 Mayıs 1922 tarihli raporda Galatasaray Lisesi'ne ilişkin önceki yıl yapılan sözleşmenin uygulanmaya başladığından söz ediyordu. Özellikle de 1921-1922 Eğitim-Öğretim Yılı içinde Mösyö Garoby ve Mauriget adlı iki Fransız'ın İstanbul'a gelişini, lisenin Fransız öğretmenlerle takviye edilmesinin ve yeniden yapılandırılması sürecinin başlangıcı olarak müjdeliyordu.[898] Ancak 1922 yılının ikinci yarısında yaşanan askeri ve siyasal gelişmeler, Galatasaray Lisesi'ne ilişkin Fransız tasarılarının tamamlanmasına imkân vermeyecekti.

Anadolu'daki Türk-Yunan savaşının 30 Ağustos 1922'de Türk ordusunun zaferiyle sonuçlanması ve 1 Kasım 1922'de Saltanatın lağvedilip TBMM'nin egemenlik hakkının gerçek temsilcisi olduğunun ilan edilmesiyle[899] birlikte yeni bir tarihsel evreye geçildi. Son Osmanlı kabinesinin 4 Kasım 1922'de istifa etmesinin ardından başkent İstanbul da TBMM Hükümeti tarafından yönetilmeye başlandı.[900]

Kasım 1922'ye dek uzanan dönemde, TBMM Hükümeti ile Fransa arasındaki ilişkiler iki evreye ayrılabilir. Birinci evrede ilişkilerin niteliğini belirleyen etken, güney cephesinde Fransız işgaliyle başlayan ve 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması ile son bulan savaş haliydi. Ankara Anlaşması ile başlayan ve Kasım 1922'ye dek süren ikinci evrede ise Fransa'nın TBMM Hükümeti'ni tanıması, Kilikya'dan birliklerini çekmesi, Yunan ordusu karşısında TBMM Hükümeti'ne silah yardımında bulunması nedeniyle ikili ilişkilerde bir yakınlaşma hali söz konusuydu. Lozan Barış Konferansı görüşmelerinden kısa bir süre önce ise Türk-Fransız ilişkilerinde yeniden bir soğuma dönemi başladı. Bunun nedeni, Fransa'nın Türkiye'deki çıkarlarını korumak için müttefikleri İngiltere ve İtalya'yla birlikte hareket etme yönünde bir politika izlemeyi tercih etmesiydi.[901] Türk-Fransız ilişkilerindeki soğukluk, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın Fransız Parlamentosu ve Senatosu tarafından bir yıl gecikmeyle onaylandığı Ağustos 1924'e kadar sürecekti.

---

[898] *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 359, İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri'nin Başbakan ve Dışişleri Bakanı Poincaré'ye gönderdiği 12.5.1922 tarihli rapor.

[899] Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, 3. B., YKY, İstanbul 1999, s. 277-279.

[900] Ayrıntılı bilgi için bkz. "Bâb-ı Âli Kabinesi İstifa Eylemiş ve Sevgili İstanbul Türkiye Büyük Millet Meclisi Namına İdare Edilmeye Başlanmıştır", *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Teşrin-i Sani 1922, s. 1.

[901] Ayrıntılı bilgi için bkz. Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Genişletilmiş 2. B., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 325-326.

1922 Kasımından 1924 ekimine dek uzanan dönem, Türk-Fransız ilişkileri açısından bunalımlı bir geçiş dönemiydi. Bu dönemde Türk-Fransız ilişkilerinin en zorlu çatışma konularından biri de Türkiye'deki Fransız okullarının durumuydu. Türk Hükümeti'nin 1915 yılında İttihat ve Terakki yönetimi tarafından çıkarılmış olan ve Türkiye'deki tüm özel okulların uyması gereken kuralları belirleyen Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi'ni bu kapsamda bulunan yabancı okullara da etkin bir şekilde uygulamak istemesi, Lozan görüşmelerinin başladığı günlerde Türkiye'deki Fransız okullarını ciddi bir diplomatik soruna dönüştürdü. Lozan Barış Konferansı'nda ele alınan yabancı okullar sorunu; İsmet Paşa'nın İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerine gönderdiği ortak içeriğe sahip bir mektupla çözüme kavuşturulmuş görünse de bu çözüm, Türkiye'deki okul varlığını korumak isteyen Fransa açısından yeterli bir hukuki güvence sağlamadığı gerekçesiyle tatmin edici bulunmadı. Fransa, 1923-1924 Eğitim-Öğretim Yılı içinde Türkiye'deki okulları için daha sağlam bir hukuki güvence elde etme arayışını sürdürdü. Poincaré Hükümeti'nin Lozan Barış Antlaşması'nı onaylamayabileceği tehdidiyle Türkiye'deki Fransız okullarını güvence altına alacak hukuki bir düzenlemeyi 29 Ocak 1924'te Türk Hükümeti'ne gönderdiği bir notayla kabul ettirmek istemesi, Lozan'da çözüme kavuşturulduğu düşünülen okullar sorununu yeniden alevlendirdi. Maarif Vekâleti'nin dini öğretim ve sembollere ilişkin bir genelgesine uymadıkları gerekçesiyle Türkiye'deki tüm Fransız Katolik misyon okullarının 1924 yılının Şubat-Mayıs ayları arasında kapatılmasıyla da okullar sorunu, ikili ilişkilerde tam bir krize dönüştü. Bu kriz, ancak 30 Ağustos 1924'te Fransa'nın Lozan Barış Antlaşması'nı onaylama sürecini tamamlamasının ardından yürütülen diplomatik girişimlerle 4 Ekim 1924'te Fransa, Vatikan ve Türk hükümetini uzlaştıracak bir formülün bulunmasıyla aşılabildi.[902]

1922-1924 yılları arasında okullar krizinin büyümesinin en büyük sebeplerinden biri Türkiye'deki Fransız okullarına ilişkin politikanın oluşturulmasında ön planda yer alan İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği'ydi. Özellikle 11 Ocak 1921-19 Nisan 1923 tarihleri arasında Yüksek Komiser olarak görev yapan General Maurice Pellé ve onun ardından da aynı görevi vekaleten yürüten Gaston Jessé-Curély[903] Türk milliyetçilerine son derece kuşkuyla yaklaşan, Fransa'nın Türkiye'deki çıkarlarının korunması için yeni Türk yönetimine karşı daha kararlı ve katı

---

[902] 1922 yılı sonlarından 1924 sonbaharına dek süren Fransız okulları sorununun ayrıntılı bir anlatımı için bkz. Tanır, *agt*, s. 158-263.

[903] Jean Louis Bacqué-Grammont, Sinan Kuneralp ve Fréderic Hitzel, *Représentants Permanents de la France en Turquie (1536-1991) et de la Turquie en France (1797-1991)*, Éditions ISIS Yayımcılık, İstanbul-Paris 1991, s. 78-79.

bir tutum benimsenmesinden yana diplomatlardı. Lozan Barış Antlaşması'nın onaylanmaması tehdidiyle, aralarında okullar sorunu da dâhil olmak üzere Lozan'da çözüme kavuşturulamamış bir dizi sorunu Fransa'nın isteği doğrultusunda çözmek için Türkiye'yi zorlama politikasının arkasında da Fransız Yüksek Komiserliği vardı.[904]

Aslında Fransız Yüksek Komiserliği'nin 1922 ağustosundaki Türk zaferinden önce sadece Fransız okullarına ilişkin değil, tüm Osmanlı eğitim düzenine yönelik daha kapsamlı planları olmuştu. Pellé'nin halefi olan Defrance, 30 Nisan 1920 tarihli raporunda Fransa'nın eğitim alanındaki üstünlüğünü koruması için Fransız Büyükelçiliği ve Osmanlı Maarif Nezareti'yle birlikte çalışacak Fransız bir akademisyenin görevlendirileceği eğitime yön verecek bir makamın oluşturulması önerisinde bulunmuştu.[905] Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın yurtdışındaki kültürel faaliyetlerinden sorumlu birimi olan "Service des oeuvres françaises à l'étranger" (SOFE)'nin Pellé'ye gönderdiği 10 Şubat 1922 tarihli yazıda da Fransa'nın vakit kaybetmeden Osmanlı eğitiminde yönlendirici bir rol üstlenmesi gereğinden söz ediliyordu.[906] Türk zaferi, bu planı boşa çıkarsa da Yüksek Komiserlik; 1922 ağustosundan sonra da Fransız okulları, Galatasaray Lisesi gibi eğitim kurumları üzerinden müdahalelerde bulunmayı sürdürecekti.

Galatasaray Lisesi'nin bir devlet okulu olması nedeniyle Fransız okulları sorununun bir parçası olmaması beklenebilirdi. Ancak Türkiye'deki siyasal değişimin, Fransa'nın Galatasaray Lisesi'nin Fransız karakterini öne çıkarma çalışmaları içinde olduğu bir dönemde meydana gelmiş olması, liseyi de okullar sorununun bir parçası haline getirdi. 10 Ocak 1921 tarihinde Fransız Yüksek Komiserliği ile Osmanlı Maarif Nezareti arasında yapılan sözleşmenin ardından lisenin Fransız kimliğini yeniden ön plana çıkarma adımları başlamıştı. Öncelikle, I. Dünya Savaşı'nda askere alınan Fransız öğretmenlerin pek çoğu liseye dönmüştü. Öte yandan öğretim kadrosu da lisenin eğitim seviyesini yükseltmek amacıyla Fransız üniversite mensuplarıyla doldurulmaya çalışılıyordu.[907] Bu çerçevede liseye 1921 Ekiminde gelen ilk öğretmenlerden biri Doçent Jean Garoby idi. Galatasaray Lisesi'nin lise kısmında öğretmenlik yapacak olan Garoby,

---

[904] Ayrıntılı bilgi için bkz. Tanır, *agt*, s. 195-196.

[905] *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358, Defrance'ın Millerand'a gönderdiği 30.4.1920 tarihli rapor.

[906] *Centre des Archives diplomatiques de la Courneuve (CADC)*, Série E, Levant, 1918-1929, Turquie, Vol. 123, Service des Oeuvres Françaises à l'Etranger (SOFE)'nin "Okullar Şubesi"nin General Pellé'ye gönderdiği 10 Şubat 1922 tarihli yazı, s. 6.

[907] Aynı yazı.

Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın talebi üzerine Eğitim Bakanlığı tarafından İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği hizmetine verilmişti.[908] Garoby, İstanbul'a geldiğinde görev tanımı tam olarak açıklık kazanmamıştı. Kendisinin Galatasaray Lisesi'nde yakında emekli olması beklenen Fransız ikinci müdür Blanchong'un yerini alması düşünülüyordu. Ancak Garoby'nin SOFE Müdürü Jean Giraudoux'ya çok samimi havada yazdığı 2 Aralık 1921 tarihli mektuba göre; onun asıl beklentisi, Galatasaray Lisesi'nde ikinci müdür olarak görev almak ve lisede derslere girmek değil, İstanbul'daki Yüksek Komiserlik hizmetinde resmi bir sıfatla Fransa'nın kültür ve eğitim faaliyetlerinden sorumlu üst düzey bir memur olarak çalışmaktı.[909] Garoby, belki de Defrance'ın 1920 nisanındaki önerisi doğrultusunda Osmanlı Maarif Nezareti ve Fransız Büyükelçiliği ile eşgüdümlü çalışarak Osmanlı eğitim düzenine yön vermesi beklenen Fransız akademisyendi. Ancak onun İstanbul'a geldiği 1921 ekiminde Türk-Fransız ilişkileri farklı bir mecrada akmaya başlamıştı. İstanbul'a geldiğinde Garoby'nin görev tanımının belirsiz kalmasının arkasında da Türk-Fransız ilişkilerinde TBMM Hükümeti lehine yaşanan değişim rol oynamış olmalıydı. Sonuçta, Garoby İstanbul'da iki görev birden üstlendi. Önce, 1922 Martında İstanbul'da "*Inspecteur des Etudes Françaises*" sıfatıyla Fransa'nın Türkiye'deki eğitim ve kültür faaliyetlerinden sorumlu teknik danışman olarak Yüksek Komiserlik bünyesinde çalışmaya başladı. 1922 ağustosunda ise Blanchong'un ölümü üzerine Galatasaray Lisesi'nin yeni Fransız ikinci müdürü oldu.[910]

1922 yılının ikinci yarısında Garoby bir yandan Galatasaray Lisesi'nde yöneticilik yaparken, diğer yandan da Türkiye'deki Fransız okullarına ilişkin İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği'nde en yetkili pozisyonu üstlendi. 1922 kasımında, Fransız Hükümeti, Türkiye'deki Fransız okullarının hukuki statüsü konusunu Lozan görüşmelerinde değil de Türklerle ayrı bir müzakere yürüterek çözüme kavuşturmak istediğinde bu konuya ilişkin müzakere edilmesi düşünülen sözleşme tasarısını kaleme alan kişi Jean Garoby idi.[911] Lozan görüşmelerinde Fransız delegasyonunun okullar sorununa ilişkin teknik danışmanlığını üstlenecek iki isimden biri yine oydu.[912] Zaten Lozan'daki Fransız delegasyonunun okullar sorununa

---

908 *CADC*, Service des Oeuvres Françaises à l'Etranger (SOFE), Carton 169, Note pour Monsieur le Directeur des Affaires Politiques başlığını taşıyan 7 Mart 1924 tarihli yazı.

909 *CADC*, SOFE, Carton 169, Garoby'nin Giraudoux'ya gönderdiği 2 Aralık 1921 tarihli mektup.

910 *CADC*, SOFE, Carton 169, Note pour Monsieur le Directeur des Affaires Politiques başlığını taşıyan 7 Mart 1924 tarihli yazı.

911 Ayrıntılı bilgi için bkz. Tanır, *agt*, s. 164-165.

912 *CADC*, Série E, Levant 1918-1929, Turquie, Vol. 521, Yüksek Komiser General

ilişkin savunacağı esasların genel çerçevesini de Garoby'nin hazırlamış olduğu sözleşme tasarısı oluşturuyordu.[913] Kısacası Garoby, Türkiye'deki Fransız okulları sorununun Fransız çıkarları doğrultusunda çözümü açısından karar vericilerin arkasındaki beyin konumundaydı. Onun Galatasaray Lisesi'ndeki ikinci müdürlük konumu ve Yüksek Komiserlik'te üstlendiği rol, bir süre sonra liseyi de Fransız okulları sorununun içine yerleştirecekti.

1922 yılı sonlarında İstanbul'un TBMM Hükümetinin kontrolü altına geçmesinin ardından Galatasaray Lisesi'nde bu değişimin yol açtığı bazı gelişmeler yaşandı. 30 Aralık 1922 tarihinde lisenin on yılı aşkın bir süredir müdürü olan Salih Arif Bey istifa etti.[914] Onun istifasını takip eden bir buçuk yıllık süre içinde dört müdür değişikliği yaşandı ve ancak Behçet (Güçer) Bey'in müdürlüğe geldiği 9 Mayıs 1924'ten sonra lise yönetiminde yeniden bir istikrar dönemi başlayabildi.

Fransız Yüksek Komiserliği'ne göre lisede yaşanan değişim kaygı vericiydi. General Pellé, 15 Ocak 1923'te Başbakan ve Dışişleri Bakanı Poincaré'ye gönderdiği mektupta Galatasaray Lisesi'ndeki gelişmeleri, ulusal zafer sonrasında yükselen milliyetçi dalgayla ilişkilendiriyordu. Pellé'ye göre, politika liselerin içine kadar nüfuz etmiş ve milliyetçi taleplerin geniş hareketi karşısında eski rejimin müdür ve öğretmenleri kendilerini şüphe duyulan tecrit edilmiş kişiler olarak bulmuşlardı. Müdür Salih Arif Bey ve ikinci müdür Nedim Bey'in istifası da yine bu milliyetçi coşkunun bir sonucuydu.[915] Pellé, lise yönetiminde Fransızlara yakın duran Salih Arif Bey'in istifasının yanı sıra Maarif Vekâleti'nin ders programı ve öğretim kadrosunda bir değişim hazırlığı içinde olmasını da kaygı verici buluyordu. Yüksek Komiser, ayrıca lisede Fransız çıkarlarına aykırı olabilecek her türden tedbiri ikinci müdür Garoby ile uyum içinde engellemeye ve lisedeki öğretimi düzenleyen Ocak 1921 tarihli sözleşmeyi TBMM Hükümeti'ne kabul ettirmeye çabalayacağını belirtiyordu.[916] Pellé'nin Paris'le paylaştığı bu görüşler, Fransa'nın Galatasaray Lisesi konusunda TBMM Hükümeti ile bir uzlaşma arayışı içinde olmayacağının habercisiydi. Bu uzlaşmazlık politikasının mimarları, yine başta General

---

Pellé'nin Fransa Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Poincaré'ye gönderdiği 9.11.1922 tarihli mektup, s. 86-87.

[913] Ayrıntılı bilgi için bkz. Tanır, *agt*, s. 165-166.

[914] Engin, *age*, s. 251.

[915] *CADC*, SOFE, Carton 169, General Pellé'nin Başbakan ve Dışişleri Bakanı Poincaré'ye gönderdiği 15 Ocak 1923 tarihli mektup. Salih Arif Bey'in istifasına sebep olan "bayrak hadisesi" için bkz. Aray, *age*, s. 213-221.

[916] *CADC*, SOFE, Carton 169, General Pellé'nin Başbakan ve Dışişleri Bakanı Poincaré'ye gönderdiği 15 Ocak 1923 tarihli mektup.

Pellé olmak üzere İstanbul'daki Yüksek Komiserlik ekibiydi. Üstelik lisenin Fransız ikinci müdürü de bu ekibin bir parçasıydı.

Lozan görüşmelerinin de devam ettiği 1922-1923 Eğitim-Öğretim Yılı içinde Maarif Vekâleti'nin özel okullar kapsamında değerlendirdiği yabancı okullara Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi'ni uygulama yönündeki kararlı tutumu sürerken, Fransız Yüksek Komiserliği'nin buna karşı diplomatik yollara başvurarak mücadele etmeyi tercih etmesi Türk-Fransız ilişkilerinde okullar sorununu gündemde tutmaya devam etti.[917] Galatasaray Lisesi'nin rejimi konusu belirsizliğini korumakla birlikte, lisede 1922-1923 Eğitim-Öğretim Yılı'nda müdür değişiklikleri dışında çok önemli bir değişim yaşanmadı. Ancak Pellé'ye göre güncel rejim geçiciydi ve 10 Ocak 1921 tarihli sözleşmeyi geçersiz ve hükümsüz sayan Ankara Hükümeti'nin gelecek yıl yapmaya hazırlandığı değişikliklerle lisedeki Fransız nüfuzu tehlikeye girebilirdi.[918] 30 Nisan 1923'te Jessé-Curély'nin Paris'e gönderdiği telgraf ve 2 Mayıs 1923'te Garoby'nin Lozan'daki görüşmelerin ikinci bölümüne katılmış olan General Pellé'ye gönderdiği mektup, Maarif Vekâleti'nin 1921 tarihli sözleşmeyi kabul etmediğini, lisedeki Fransız öğretmenlere Yüksek Komiserliğin onayına başvurmadan yeni kontratlar dayatmaya çalıştığını bildiriyordu.[919] Yüksek Komiserliğin temel kaygısı, lisenin yönetimi tamamen Türklere bırakılırsa, kurumun İsviçreli hatta Alman öğretmenlerle doldurulacağıydı.[920] Jessé-Curély'nin 9 Ağustos 1923'te Paris'e gönderdiği mektup, Türk Hükümeti'nin lisenin yönetimine ilişkin Fransızların müdahalelerinden duyduğu rahatsızlığın giderek arttığını gösteriyordu.[921]

Yeni Türk yönetimi Galatasaray Lisesi üzerindeki ilk kapsamlı değişim hamlesini, 1923-1924 Eğitim-Öğretim Yılı başlamadan Ankara'da düzenlenen Birinci Heyet-i İlmiye (15 Temmuz-15 Ağustos 1923)

---

[917] Ayrıntılı bilgi için bkz. Tanır, *agt*, s. 168-174.

[918] *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 361, Pellé'nin Poincaré'ye gönderdiği 29 Mart 1923 tarihli mektup.

[919] *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 361, Jessé-Curély'nin Fransız Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 30 Nisan 1923 tarihli telgraf. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 361, Garoby'nin General Pellé'ye gönderdiği 2 Mayıs 1923 tarihli mektup.

[920] *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 361, Garoby'nin General Pellé'ye gönderdiği 2 Mayıs 1923 tarihli mektup. *CADC*, Série E, Levant 1919-1929, Turquie, Vol. 521, Yüksek Komiser Vekili Jessé-Curély'nin Başbakan ve Dışişleri Bakanı Poincaré'ye gönderdiği 9 Ağustos 1923 tarihli mektup, s. 48-50.

[921] *CADC*, Série E, Levant 1919-1929, Turquie, Vol. 521, Yüksek Komiser Vekili Jessé-Curély'nin Başbakan ve Dışişleri Bakanı Poincaré'ye gönderdiği 9 Ağustos 1923 tarihli mektup, s. 48-50.

toplantısında yaptı. Her ne kadar bağlayıcı olmasa da bu ilk toplantıda alınan kararlar, ulusal ve laik eğitim düzeninin temellerinin atılmasında önemli bir rol oynadı. Heyet-i İlmiye'nin ele aldığı konulardan biri de Galatasaray Sultanisi'nin teşkilatı ve programlarıydı.[922] Lisenin teşkilat ve programına ilişkin alınan kararlar 13 maddeden ibaretti.[923] Jessé-Curély, 29 Ağustos 1923'te Başbakan ve Dışişleri Bakanı Poincaré'ye gönderdiği mektupta Heyet-i İlmiye'nin Galatasaray Lisesi'ne ilişkin şiddetli tartışmalar sonucunda aldığı kararları endişe verici olarak değerlendiriyordu. Ona göre sinsice tedbirlerle Fransızca öğretiminin azaltılması, daha önce Fransızca öğretim yapılan bazı derslerin bundan sonra Türkçe verilecek olması, İlkçağ haricindeki genel tarih derslerinin Fransızca seksiyonundan çıkarılması Heyet-i İlmiye'nin kaygı uyandırıcı kararları arasındaydı. Öte yandan hazırlık ve ilköğretim sınıflarındaki "muid örgütlenmesinin"[924] kaldırılmasıyla birlikte söz konusu sınıflardaki Fransızca öğretmenlerinin görev ve sorumluluklarının artırılması da bu öğretmenlerin kabul etmeye yanaşmayacakları bir değişiklik olarak değerlendiriliyordu.[925] Jessé-Curély'nin dikkat çektiği Heyet-i İlmiye kararlarından biri de Fransızca dersler için gerekli görülen yeni öğretmenlerin yurtdışından[926] getirilmesine ilişkindi. Jessé-Curély, ikinci müdür Garoby'den yurtdışından getirilmesi düşünülen öğretmenlerin İsviçreli olduğunu öğrenmişti. Özetle, Heyet-i İlmiye'nin aldığı kararlar, Jessé-Curély'ye göre lisede Fransız nüfuzuna ilişkin ciddi bir tehdit oluşturuyordu.[927]

Heyet-i İlmiye toplantısı sonrasında Yüksek Komiserlik eğitim alanında Fransız çıkarlarının korunması için bütünlüklü bir strateji takip

---

[922] Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s. 27; Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s. 163.

[923] Ayrıntılı bilgi için bkz. "Galatasaray", 15 Ağustos 1923, *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2; "Heyet-i İlmiye", 15 Ağustos 1923, *Tanin*, s. 2. Ayrıca bkz. Emel Engin, *Mekteb-i Sultani'den Galatasaray Lisesi'ne*, Giza Yayınları, İstanbul 2008, s. 39-40.

[924] Lisedeki muid ya da mubassır örgütlenmesi için bkz. Aray, *age*, s. 46-48. Galatasaray Lisesi'nin teşkilat ve ders programlarına ilişkin alınan kararlardan biri de mudlik örgütlenmesinin kaldırılmasıydı bkz. "Galatasaray", 15 Ağustos 1923, *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2.

[925] *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 506, Jessé-Curély'nin Poincaré'ye gönderdiği 29 Ağustos 1923 tarihli mektup.

[926] Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin Galatasaray Lisesi'ne ilişkin Heyet-i İlmiye'nin aldığı kararları aktardığı haberinde, gerek görülen alan bilgisine sahip öğretmenlerin "Avrupa'dan" getirilebileceği belirtiliyordu bkz. "Galatasaray", 15 Ağustos 1923, *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2.

[927] *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 506, Jessé-Curély'nin Poincaré'ye gönderdiği 29 Ağustos 1923 tarihli mektup.

edilmesinden yana görünüyor, Fransız okullarının sorunlarıyla lisenin sorunlarının birbirinden ayrı değerlendirilemeyeceğini düşünüyordu. Yüksek Komiserliğin Fransa'nın Türkiye'deki eğitimsel çıkarlarının korunması için önerdiği yol ise hem Fransız okulları hem Galatasaray Lisesi hem de Fransız öğretmenler için Türk Hükümeti'nden nihai bir statü elde etmekten geçiyordu.[928] Nitekim Yüksek Komiserlik, 1923 eylül ayı başlarında böyle bir statü elde etmek için harekete geçti. 12 Eylül 1923'te Yüksek Komiserlik temsilcisi Jean Garoby, TBMM İstanbul temsilcisi Adnan (Adıvar) Bey ve İstanbul Maarif Müdürü Saffet Bey arasında Fransız okulları sorununu ele alan bir görüşme yapıldı. Ancak bu görüşmenin kapsamı, İstanbul'daki Fransız okullarıyla sınırlıydı. Yüksek Komiser Vekili Jessé-Curély ise Garoby'nin Ankara'ya giderek Türkiye'deki tüm Fransız okulları için geçerli olacak bir görüşmenin yapılması konusunda ısrar ediyordu. Buna karşın Türk Hükümeti, Galatasaray Lisesi'ndeki yönetici görevi dolayısıyla bir Türk memuru olarak gördüğü Garoby ile görüşmeyi reddediyordu.[929] Aslında okullar sorununa ilişkin Fransız Yüksek Komiserliği'nin diplomatik müzakere dayatması, Türk Hükümeti'nce iç işlerine müdahale olarak değerlendiriliyor ve öfke uyandırıyordu. Fransa'nın TBMM Hükümeti nezdindeki ilk resmi temsilcisi olarak görev yapan Miralay Louis Mougin, hükümet çevreleriyle sıkı ilişkiler kurduğundan Ankara'nın Fransız okulları ve Galatasaray Lisesi'nin durumuna ilişkin bakış açısını çok daha net bir şekilde görüyor ve Paris'e de aynı açıklıkla yansıtıyordu. Mougin, Paris'e gönderdiği 19 Eylül 1923 tarihli telgrafında, Fransız Yüksek Komiserliği'nin Fransız okulları hakkında benimsediği yaklaşımın Türk siyasi çevrelerinde yarattığı üzüntüyü bildiriyordu. Hükümet çevrelerinin hayal kırıklığının Galatasaray Lisesi ile de bağlantısı vardı. Bunlardan biri, Yüksek Komiserliğin, lisenin ikinci müdürü Garoby'yi Fransız okulları sorununu müzakere etmek için Ankara'ya göndermekte ısrarcı olmasıydı. Bir diğeri ise Fransız Hükümeti'nin hayat pahalılığı nedeniyle Galatasaray Lisesi'ndeki Fransız öğretmenlerin yaşadığı zararları tazmin etmek için belli bir ödenek ayırması ve bu yardımları bahane ederek lisede yapılacak reformlarda kendini söz sahibi olarak görmesiydi. Oysa, Mougin'in aktardığına göre, Maarif Vekili bir ay öncesinde Garoby'yi kastederek, bir Fransız'ın hem Türkiye'nin hizmetinde olup hem de Yüksek Komiserliğin memuru olarak çalışmasını kabul edemeyeceğini belirtmişti. Öte yandan Galatasaray Lisesi'nde yapılacak reformlarda Fransızların söz sahibi olma iddiası da kabul

---

928 Aynı mektup.

929 *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 361, Jessé-Curély'nin Paris'e gönderdiği 12 Eylül 1923 tarihli telgraf.

edilemez bulunuyordu.[930] Mougin'in telgrafında sunduğu bilgiler, 6 Ekim 1923'te Paris'teki Türk Diplomatik Misyonu'nun başındaki maslahatgüzar Hüseyin Ragıp (Baydur) Bey'in hazırladığı bir diplomatik muhtırayla Fransız Dışişleri Bakanlığı'na bildirildi. Türk Hükümeti, muhtırada, Jessé-Curély'nin lise ikinci müdürü Garoby'yi hem Fransız okullarına hem de Galatasaray Lisesi'ne ilişkin sorunları müzakere etmek üzere Ankara'ya göndermekte ısrarcı olmasını kabul edilemez bulduğunu belirtiyordu. Ayrıca Hariciye Vekâleti'nin Jessé-Curély'nin bir Türk eğitim kurumu olan Galatasaray Lisesi'nin içişlerine karışıyor olduğunu görmekten duyduğu şaşkınlık da vurgulanıyordu. Son olarak, Garoby'nin Türk Hükümeti'ne bağlı bir memur olmakla beraber onun nezdinde bir diplomatik görev üstlenmesinin de anlaşılmaz bir durum olduğu dile getiriliyordu.[931]

1923 yılının ekim ayı başlarında Yüksek Komiserlik, Garoby'nin Ankara'ya gönderilmesi ısrarından vazgeçmek durumunda kaldı.[932] Ekim ayı içinde Hariciye Vekâleti ile Yüksek Komiserlik arasındaki gerginlik devam etmekle birlikte 28 Ekim'de Maarif Vekâleti'nin Fransa'dan yeni öğretmenler talep etmesi ve bu kararın lise müdürü vasıtasıyla Garoby'ye bildirilmesiyle Galatasaray Lisesi'nde sürmekte olan gerginliği düşürebilecek bir olanak doğdu. Maarif Vekâleti, Fransa'dan matematik ve fizik bilimleri alanında lise kısmında çalışacak iki doçent ve olgunluk sınavını vermiş lise mezunu ya da ilköğretim diplomalı on yardımcı öğretmen getirtmek istiyordu.[933] Bu açılım, Fransız yetkililer tarafından olumlu karşılansa da Türk Hükümeti ile Yüksek Komiserlik arasındaki ilişkilerin düzeldiği anlamına gelmiyordu. Zaten lise müdürü de Türk Hükümeti'nin ulusal egemenlik adına 1921 Sözleşmesi'ni tanımamakta kararlı olduğunu, bu girişimin hiçbir şekilde Yüksek Komiserliği ilgilendirmediğini ve hükümetin bu konuyu doğrudan ilgililerle ele almak istediğini belirtmişti.[934] Ancak yine de Jessé-Curély Paris'e gönderdiği mektupta, Türk Hükümeti'nin talebiyle ortaya çıkan ve kaçırılmaması gereken bu fırsatın yeni bir dostane ilişkiler döneminin başlangıcı

---

[930] *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 361, Mougin'in Paris'e gönderdiği 19 Eylül 1923 tarihli telgraf.

[931] *CADC*, Série E, Levant 1918-1929, Turquie, Vol. 521, Türk Diplomatik Misyonu'nun Fransız Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 6 Ekim 1923 tarihli nota, s. 68-71.

[932] *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 361, Jessé-Curély'nin Paris'e gönderdiği 8 Ekim 1923 tarihli telgraf.

[933] *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 506, Jessé-Curély'nin Başbakan ve Dışişleri Bakanı Poincaré'ye gönderdiği 31 Ekim 1923 tarihli mektup. Fransa'dan getirtilecek öğretmenlere ilişkin yapılan resmi yazışmalar ve mukavele metinleri için bkz. openaccess.marmara.edu.tr/handle/11424/130056, Taha Toros Arşivi, 636191.

[934] *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 506, Jessé-Curély'nin Başbakan ve Dışişleri Bakanı Poincaré'ye gönderdiği 31 Ekim 1923 tarihli mektup.

olabileceğini ileri sürüyordu.[935] Bununla birlikte Maarif Vekâleti'nin 11 Kasım 1923'te Galatasaray Lisesi'nin yeniden yapılanmasına dair çıkardığı kararname Jessé-Curély'nin iyimser beklentisini boşa çıkardı. Bu belge kapsamında yeni bir çalışma planı yürürlüğe giriyor, üç Fransız öğretmenin işine son veriliyor, hepsinden önemlisi Fransızca seksiyonu ve Fransız ikinci müdürlük makamı kaldırılıyordu.[936] Jessé-Curély, 14 Kasım 1923'te Paris'e gönderdiği mektupta Galatasaray Lisesi'ne ilişkin yaşanan bu ani değişikliği Türkiye'de yaşanan siyasi gelişmelerle açıklıyordu. Ona göre lisenin yeniden yapılanması kararının alınmasında belirleyici olan, Galatasaray Lisesi'ndeki mevcut rejimin değişmesi taraftarı olan Safa Bey'in kuvvetle muhtemel bir hükümet değişikliğinde Maarif Vekilliği görevini kaybetmesi beklenirken, Cumhuriyet'in ilânıyla birlikte kurulan yeni hükümette makamını korumuş olmasıydı. Yeni durumda eli güçlenen Safa Bey, hiç vakit kaybetmeden lisede yeni bir yapılanmayı başlatmıştı.[937] Yüksek Komiserlik, kendisine önceden haber verilmeden yapılan bu değişikliğe duyduğu tepkiyi 12 Kasım 1923 tarihinde TBMM Hariciye Vekâleti İstanbul Temsilciliği'ne gönderdiği bir notayla iletti. Notada Galatasaray Lisesi'ne ilişkin alınan kararın özellikle 1921 tarihli sözleşmeye aykırı olduğu ve Fransa'da çok olumsuz bir izlenim bırakacağı belirtiliyordu. Ayrıca mevcut Fransız ikinci müdürün sözleşmesinin dört yıllık bir süre için geçerli olduğu ve 1921 tarihli sözleşmenin tanınmama kararının da Lozan'ın 77. maddesinin ihlali anlamına geldiği vurgulanarak Türk Hükümeti'nden açıklama bekleniyordu.[938] Fransız Dışişleri Bakanlığı

---

[935] Aynı mektup.

[936] *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 506, Jessé-Curély'nin Başbakan ve Dışişleri Bakanı Poincaré'ye gönderdiği 14 Kasım 1923 tarihli mektup. Aslında o sıralarda Maarif Vekâleti sadece Galatasaray Lisesi'nde değil, tüm İstanbul liselerinin kadrolarında bir düzenleme yapmaktaydı. Bu kapsamda Galatasaray Lisesi'nde de 13 öğretmen kadro haricinde kalmıştı. Vatan gazetesinin haberine göre kadro harici kalan tek Fransız öğretmen Mösyö Dubois'ydı bkz. "İstanbul Liselerinin Kadroları", *Vatan*, 16 Teşrin-i Sani 1923, s. 3. Maarif Vekâleti'nin Galatasaray Lisesi'nin yeniden düzenlenmesine ilişkin aldığı kararlar Fransız basınına da yansımıştır bkz. "La Turquie brime la France", *La Croix*, 16 Novembre 1923, s. 2; "Le gouvernement turc licencie des professeurs français", *Excelsior*, 15 Novembre 1923, s. 1.

[937] Aynı mektup.

[938] *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 506, İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği'nin TBMM Hariciye Vekâleti İstanbul Temsilcisi'ne gönderdiği 12 Kasım 1923 tarihli 236/2 numaralı nota. Lozan Barış Antlaşması'nın 77. maddesine göre "*16 Mart 1920'den sonra İstanbul Hükümeti ile yöntemine uygun biçimde ve bu Hükümetin edimsel yönetimi altındaki ülkelerle ilgili olarak yapılmış tüm sözleşme ve anlaşmalar, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak üç aylık bir süre içinde, ilgililerin istemleri üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayına sunulacaktır.*" bkz. İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*, 3. B., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.

da benzer içeriğe sahip bir notayı 16 Kasım'da Paris'teki Türk Diplomatik Misyonu'na göndermişti.[939] Fransız Dışişleri Bakanlığı, notada Lozan Barış Antlaşması'nın ihlali anlamına gelen söz konusu kararın bu antlaşmanın onaylanmasına ilişkin tartışmanın arifesinde Fransız Parlamentosu üzerinde olumsuz bir izlenim bırakacağını vurguluyordu.[940] Bu, Lozan Barış Antlaşması'nın Fransız Parlamentosu tarafından onaylanmayabileceğini diplomatik dille ileten bir tehditti. Ankara'nın bu kararından dönmesi isteniyordu. Fransız Dışişleri Bakanlığı, 8 Aralık 1923'te Türk Diplomatik Misyonuna gönderdiği benzer içerikli bir notayla Maarif Vekâleti'nin kararında ısrar etmesi durumunda Fransız Parlamentosu'nun Lozan Barış Antlaşması'nı onaylamayabileceği tehdidini yineledi.[941]

Fransa'nın notalarının ardından Mougin'in İsmet Paşa ile yaptığı gayr-ı resmi bir görüşmede Ankara'nın konuya ilişkin yaklaşımı ortaya çıktı. İsmet Paşa, Mougin'le görüşmesinde 10 Ocak 1921'de Yüksek Komiser Defrance ve Maarif Nazırı arasında imzalanan sözleşmenin hükümetler arası bir sözleşme olduğunun Lozan Barış Antlaşması'nda öngörülmediğini, 15 Eylül 1922'de Garoby ile lise müdürü arasındaki sözleşmenin de İstanbul Hükümeti'nin ortadan kalkmasından hemen önce imzalandığını ve dahası onaylanmadığını, her şey bir yana Garoby'nin görevinden alınmasının yalnızca mesleki yanlışlarından ve Katolik misyon okulları sorununa bir Türk memuru olarak müdahalelerinden kaynaklandığını dile getirmişti. İsmet Paşa, Garoby'nin görevden alınmasının tamamen kişisel bir tedbir olduğunu, hükümetinin Fransız öğretmenleri kabul etme arzusunda olduğunu açıkça gösterdiğini, Fransa'dan talep edilen doçentlerin gönderilmesi halinde ikinci müdürlük görevinin bunlardan birine verilebileceğini de belirtmişti. Lisedeki görevlerine son verilen öğretmenler hakkında da sadece 80 yaşındaki Mösyö Dubois'nın gönderildiğini, 1920 yılında *Bosphore* gazetesinde Türklere karşı yazılar kaleme almış olan Mösyö Thomas'ya bile dokunulmadığını vurgulamıştı. Ayrıca Fransa'nın telaşını anlayamadığını, zira Türk Hükümeti'nin halen Fransızlardan yararlanmaya kararlı olduğunu, fakat gönderilecek öğretmenlerin kendi işleriyle meşgul olarak hükümetler arası tartışmalarda taraf olmamalarını arzu ettiğini de sözlerine eklemişti. İsmet Paşa, Mougin'den Fransız Dışişleri Bakanı'na aktarmasını istediği açıklamalarının Fransa'da yanlış bilgilere dayanan olumsuz havayı

121.

[939] *CADC*, SOFE, Carton 169, Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın Paris'teki Türk Diplomatik Misyonu'na gönderdiği 16 Kasım 1923 tarihli nota.

[940] Aynı nota.

[941] *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 506, Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın Paris'teki Türk Diplomatik Misyonu'na gönerdiği 8 Aralık 1923 tarihli nota.

yatıştıracağı beklentisi içindeydi.[942] Mougin'le İsmet Paşa görüşmesinin ardından, Türk Hükümeti Paris'teki maslahatgüzarı Hüseyin Ragıb Bey aracılığıyla Galatasaray Lisesi'ndeki Fransız öğretmenlerin işten çıkarıldığına ilişkin daha önce çıkan haberleri de Fransız basınına gönderdiği bir bildiriyle resmen yalanlamıştı.[943] Gerçekten de lisenin iki hükümet arasında bir gerginliğe yol açmasında başrolü oynayan Garoby'nin bile coğrafya ve tarih öğretmenliğini sürdürmesinde bir sakınca görülmemişti.[944] Bu arada, Fransız makamlarının Garoby'nin ikinci müdürlük makamını koruması konusunda ısrarcı olmaktan vazgeçmesi[945] ve Türk Hükümeti'nin de Paris'teki maslahatgüzarı Hüseyin Ragıb Bey aracılığıyla 15 kadar Fransız öğretmen ve öğretmen yardımcısını Fransa'dan getirmek üzere başlattığı girişimleri sürdürmesiyle[946] Galatasaray Lisesi üzerinden Türk-Fransız ilişkilerinde süregelen gerginlik, 1924 yılı başlarından itibaren giderek yatıştı.

Temmuz-Ağustos 1923'te Ankara'da toplanan Birinci Heyet-i İlmiye toplantısında Galatasaray Lisesi'nin teşkilat ve programlarına yönelik alınan kararlar ve sonrasında kasım ayında okulun teşkilat ve kadrosunda yapılan değişiklikler Türk basınında da yankı uyandırdı ve birtakım itirazlara konu oldu. Aslında, basında çıkan yazılar, Ankara'nın radikal hamlelerinden memnun olmayan İstanbul'un rahatsızlığını da ortaya koyuyordu.[947] Ankara'daki Heyet-i İlmiye toplantısının devam ettiği

---

[942] *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 506, Mougin'in Paris'e gönderdiği 13 Aralık 1923 tarihli telgraf.

[943] Ayrıntılı bilgi için bkz. *CADC*, Série E, Levant 1918-1929, Turquie, Vol. 521, "Visite du Représentant Turc à M. de Peretti" başlığını taşıyan 15 Aralık 1923 tarihli belge, s. 127; "L'enseignement français à Constantinople", *Le Temps*, 15 Aralık 1923, s. 6; "L'enseignement français en Turquie", *La Lanterne*, 15 Aralık 1923, s. 3.

[944] Ayrıntılı bilgi için bkz. "İstanbul Liselerinin Kadroları", *Vatan*, 16 Teşrin-i Sani 1923, s. 3; bkz. "Galatasaray ve Fransızlar", *İkdam*, 22 Teşrin-i Sani 1923, s. 3.

[945] Garoby'nin de katılımıyla Paris'te Fransız Dışişleri Bakanlığı'nda gerçekleşen ve bir aya yayılan (16 Aralık 1923-15 Ocak 1924) toplantılarda Türkiye'deki Fransız okulları ve Fransa'nın Türkiye'deki kültürel etkinliğine ilişkin yeni politikalar belirlenmeye çalışıldı. Bu toplantıda ele alınan konular Garoby tarafından özet halinde raporlaştırıldı. Galatasaray Lisesi'nde Garoby'nin müdür-i sanilik mevkiini korumasında ısrarcı olunmaması kararının bu toplantıda alındığı anlaşılıyor bkz. *CADC*, Série E, Levant 1918-1929, Turquie, Vol. 521, Jean Garoby'nin hazırladığı özet rapor, s. 142-160.

[946] *CADC*, SOFE, Carton 169, Office National des Universités et Ecoles Françaises müdürü tarafından SOFE müdürüne gönderilen 2 Şubat 1924 tarihli mektup.

[947] Ankara ile İstanbul basını arasındaki çekişme Lozan görüşmeleri sırasında başlamış, 13 Ekim 1923'te Ankara'nın başkent oluşu ve 29 Ekim'de Cumhuriyetin ilanı iki kent arasındaki gerginliği iyice artırmıştı bkz. Orhan Koloğlu, "Osmanlı'nın Son Döneminde İki Kent ve İlişkileri", *İki Şehrin Hikayesi Ankara-İstanbul Çatışması*, Seyfi Öngider (drl.), Aykırı Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 15-16.

günlerde 1 Ağustos 1923'te Tevhid-i Efkâr gazetesinde çıkan bir yazı "Galatasaray Sultanisini Yıkmayalım" başlığını taşıyordu. Yazıda Galatasaray Lisesi'nin garip bir tesviyecilik zihniyetiyle diğer okulların seviyesine indirilmeye çalışıldığı ileri sürülüyor, doğru bir şekilde idare edilmeyen okulun Galatasaray'dan yetişmiş idarecilerin eline teslim edilmesi gerektiği dile getiriliyordu.[948] Söz konusu yazı, Maarif Vekâleti'nin lisede yapmayı tasarladığı değişiklikleri "tesviyecilik zihniyeti" damgasıyla eleştiriyordu. Heyet-i İlmiye azasından Ağaoğlu Ahmet'in Galatasaray Lisesi'nin mevcut örgütlenmesini ve yönetim düzenini "gayr-ı milli" olarak nitelendirerek gerek genel tarih ile milli coğrafya derslerinin Fransız diliyle okutulmasını, gerek Fransızca seksiyonuna Türkçe seksiyonundan daha fazla önem gösterilmesini ve gerekse de okulun idaresinde Fransızların rol oynamasını[949] bu duruma örnek göstermesi ise Ankara'nın liseye bakış açısını yansıtıyordu. Sonuçta, lisenin mevcut halinden rahatsız olan Ankara, hem Heyet-i İlmiye toplantısında aldığı kararlarla hem de Maarif Vekâleti'nin kasım ayında çıkardığı kararnameyle lisenin beğenmediği kozmopolit yapısını millileştirmeye girişti. Kasım ayında teşkilat, yönetim düzeni ve öğretim kadrosunda yapılan değişiklikler de İstanbul basınında bazı eleştirilere konu oldu. Yeni yapılanmanın en çok eleştirilen yönlerinden biri de Fransızca seksiyonunun kaldırılarak Türkçe ve Fransızca sınıflarının birleştirilmesiydi.[950] Bu yeni uygulama, lisede bir karışıklık ve memnuniyetsizlik yarattı. Galatasaray'daki yeni örgütlenme sadece İstanbul basınında eleştirilmekle kalmadı, TBMM'nin gündemine girecek kadar büyüdü. Galatasaray mezunlarından Ruşen Eşref (Ünaydın) ve arkadaşları, 2 Aralık 1923'te meclise sundukları dört maddelik bir soru önergesiyle Maarif Vekili'nden Galatasaray Lisesi'nde yapılan değişikliklerin gerekçeleri hakkında izahat istediler.[951] Konunun meclise kadar taşınması ve artan şikayetler sonucunda Maarif Vekili, aralık ayı sonlarında Galatasaray Lisesi'ndeki Türkçe ve Fransızca sınıflarının birleştirilmesi uygulamasından vazgeçerek bir süreliğine eski uygulamaya geri dönmek durumunda kaldı.[952] Mecliste Galatasaray Lisesi'ne ilişkin soru önergesinin ele alındığı 23 Ocak 1924 tarihli oturumda Maarif Vekili İsmail Safa Bey'in açıklamalarından tatmin olmayan Ruşen Eşref Bey'in Maarif Vekili'ne

---

948 "Galatasaray Sultanisini Yıkmayalım", *Tevhid-i Efkâr*, 1 Ağustos 1923, s. 3.

949 Ağaoğlu Ahmed, "Ağaoğlu Ahmed Bey'in Cevabı", *Vatan*, 5 Ağustos 1923, s. 2.

950 "Galatasaray Sultanisi", *Tanin*, 26 Teşrin-i Sani, s. 4.

951 Engin, Mekteb-i Sultani'den Galatasaray Lisesi'ne, s.48-49; "Galatasaray", *Vakit*, 26 Kanun-ı Sani 1924, s. 2.

952 "Galatasaray Lisesi", *Tanin*, 31 Kanun-ı Evvel 1923, s. 5.

yönelttiği sert eleştiriler, lisenin mevcut durumunun Ankara'daki siyasi çevrelerde de ciddi bir tartışma yarattığını gösteriyordu.[953]

Kasım ayında Maarif Vekâleti'nin lisenin teşkilat ve yönetim düzeninde yaptığı değişikliklerin bir kısmından geri dönülse de 1924 yılı başlarında Fransa'nın lisedeki konumu artık daha zayıftı. Jessé-Curély, 20 Şubat 1924'te Başbakan ve Dışişleri Bakanı Poincaré'ye gönderdiği mektupta bir aracı vasıtasıyla lise müdüründen topladığı bilgileri ve bunlara ilişkin kendi değerlendirmelerini aktarıyordu. Jessé-Curély'ye göre lisede hemen her konuda belirsizlik sürüyordu. Programlar henüz kararlaştırılmamış; Fransız öğretmenlerin sözleşmeleri belirlenmemişti. Fransa'dan gelecek yeni öğretmenler konusunda artık lise idaresi değil, Paris'teki maslahatgüzar Ragıp Bey belirleyici olacaktı. Fransız ikinci müdürlük makamının yeniden kurulmasına da izin verilmeyecekti. Ancak bunun yerine ileride Fransa'dan gelecek öğretmenlerden birine "Ders Nazırı" unvanı verilmesi düşünülüyordu.[954]

Jessé-Curély, 26 Mart ve 8 Nisan 1924'te Başbakan ve Dışişleri Bakanı Poincaré'ye gönderdiği mektuplarda Fransız çıkarları açısından Galatasaray Lisesi'ndeki mevcut durumun belirsizliğini koruduğunu, hatta bir gerileme içinde olduğunu belirtiyordu. Kurumun faaliyetlerinde, hatta öğrenim süreçlerinde dahi Fransız öğretmenlere danışılmıyordu. En öne çıkan konu, 1921 sözleşmesinin Türk yönetimince kabul edilmemesinin Fransız öğretmenleri güvencesiz bırakmasıydı. Jessé-Curély, 1919 yılından beri lisede asil olarak görev yapmakta olan Fransızca öğretmeni Emile Thomas'nın geçici olarak görevlendirilmesini ve işini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmasını bu güvencesizlik halinin bir örneği olarak gösteriyordu.[955]

1924 Şubatında Maarif Vekâleti'nin dini öğretim ve sembollere ilişkin genelgesiyle birlikte Türkiye'deki Fransız Katolik misyon okulları

---

[953] Ruşen Eşref Bey, meclis oturumunda söz aldığında Maarif Vekâleti'nin lisede önce Türkçe ve Fransızca seksiyonlarını birleştirip sonra bu kararından dönmesini "Memleketin '603' çocuğu herhangi bir fikri tecrübe etmek isteyen bir Vekilin elinde bir tecrübe tavşanı değildir" sözleriyle eleştirmişti bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 2, Cilt 5, İçtima 88, 23 Kanun-ı Sani 1340 (1924), s. 329.

[954] *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 361, Jessé-Curély'nin Poincaré'ye gönderdiği 20 Şubat 1924 tarihli mektup.

[955] *CADC*, SOFE, Carton 169, Jessé-Curély'nin Başbakan ve Dışişleri Bakanı Poincaré'ye gönderdiği 26 Mart 1924 tarihli mektup; *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 361, Jessé-Curély'nin Başbakan ve Dışişleri Bakanı Poincaré'ye gönderdiği 8 Nisan 1924 tarihli mektup; *CADC*, SOFE, Cote 169, Jessé-Curély'nin Başbakan ve Dışişleri Bakanı Poincaré'ye gönderdiği 16 Nisan 1924 tarihli mektup.

Türk-Fransız ilişkilerinin öncelikli sorunu haline gelirken Galatasaray Lisesi'nde Fransız çıkarlarına ilişkin kaygılar ikincil plana düştü. Zaten Yüksek Komiserliğin ikinci müdür Garoby ile birlikte hareket ederek Galatasaray Lisesi'nde Fransız etkinliğini korumak için Ankara'yı zorlama çabalarının sonuç vermeyeceği de Kasım 1923'te Maarif Vekâleti'nin Fransız ikinci müdürlük makamını kaldırmasıyla anlaşılmıştı. Sonuç olarak Fransa, 1924 şubatından itibaren Galatasaray Lisesi'ne ilişkin gelişmeleri izlemekle yetindi ve lisede Fransız etkinliğini azaltan yeni durumu kabullenmek zorunda kaldı.

Sonuç

1868 yılında Osmanlı ve Fransız makamlarının işbirliğiyle kurulan Galatasaray Lisesi, ilk yıllarında Fransız etkisinin yoğun olduğu bir Osmanlı eğitim kurumuydu. III. Napoléon Fransa'sı, Galatasaray Lisesi benzeri kurumları taşrada da yaygınlaştırarak Osmanlı eğitim sistemi üzerinde belirleyici olmak ve Doğu'daki nüfuzunu artırmak istiyordu. Ancak Fransa'nın 1870-1871'de Prusya karşısındaki yenilgisi sadece Avrupa'daki güç dengesini değiştirmekle kalmayıp Galatasaray Lisesi'nin tarihsel gelişimini de etkiledi. İlk yıllarında Fransız etkisinde olup gayrimüslim öğrenci kitlesine daha çok hitap eden lise, özellikle II. Abdülhamit Dönemi'ndeki müdahalelerle daha Osmanlı-İslam bir kimlik kazanarak Müslüman-Türk öğrenciler için cazip bir okul haline geldi. II. Meşrutiyet Dönemi'nde de lisedeki Fransız etkisi azalmaya devam etti. Bununla birlikte lise, Fransızca öğretime verilen önem ve gayrimüslimlerle Müslüman öğrencilerin bir arada okuduğu bir kurum olma özelliğini ilk elli yıllık tarihi boyunca korudu. Lisenin kuruluşundan itibaren kozmopolit bir ruha sahip olması, ilk yıllarında Yeni Osmanlıların, II. Meşrutiyet Dönemi'nde ise Türkçü aydınların eleştirilerine neden oldu.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilgisi ve Mondros Mütarekesi sonrasında İstanbul'un İtilaf devletlerince önce fiilen, sonra resmen işgal edilmesi devletin geleceği açısından olduğu kadar Galatasaray Lisesi'nin geleceği açısından da bir belirsizliğe işaret ediyordu. Dönemin Fransız hükümetleri İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği ile temas halinde Galatasaray Lisesi'ne ilişkin çeşitli tasarıları ele aldılar. Bunlar, Galatasaray Lisesi'ni tam bir Fransız lisesine dönüştürmek ya da liseye kuruluş döneminde sahip olduğu Fransız karakterini yeniden kazandırmak gibi iki ana düşüncede toplanıyordu. Birinci tasarıdan çabuk vazgeçildi. İkinci tasarının gerçekleşmesi ise Türk-Fransız ilişkilerinde yaşanan gelişmelerden dolayı mümkün olmadı. TBMM Hükümeti'nin Millî Mücadele'yi başarıya ulaştırması ve Kasım 1922'den itibaren İstanbul'un

yönetiminde söz sahibi olması, Mütareke Dönemi'nde elde edilen Fransız kazanımlarını da tehlikeye soktu. Özellikle, Ocak 1921'de Osmanlı Maarif Nezareti ile İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği arasında imzalanan ve lisedeki Fransız öğretmenlerle Fransız yöneticilerin konumunu sağlamlaştıran sözleşmenin Türk Hükümeti'nce kabul edilmemesi Galatasaray Lisesi'ni Türk-Fransız ilişkilerinde bir ihtilaf konusu haline getirdi. İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği'nin Türkiye'deki tüm Fransız okullarının yanı sıra Galatasaray Lisesi için de mutlak ve değişmez bir statü elde etme çabası ve bunun için diplomatik yolları zorlaması Türk Hükümeti tarafından kendi egemenlik haklarına bir müdahale olarak algılandı ve iki ülke arasındaki ilişkilerde gerilime neden oldu. Galatasaray Lisesi ikinci müdürü Garoby'nin, Fransız Yüksek Komiserliği'ne bağlı kültür ateşeliği görevini de üstlenerek Fransız okulları sorununun çözümünde diplomatik bir role soyunması gerilimi daha da tırmandırdı.

Fransa'nın Galatasaray Lisesi üzerindeki etkisini artırma ya da en azından muhafaza etme arzusu 11 Kasım 1923'te Maarif Vekâleti'nin lisenin yeniden yapılanmasına ilişkin çıkardığı kararnameyle son buldu. Fransız diplomasisinin bu kararnamede yer alan kimi düzenlemelerin geri çekilmesi için Lozan Barış Antlaşması'nın Fransız parlamentosunca onaylanmayacağı yönündeki tehdidi de sonuç vermedi. Ankara, 1923 yılı sonundan itibaren lisenin yönetim ve eğitim düzeni üzerinde mutlak söz sahibi oldu.

Kuruluşundan itibaren Galatasaray Lisesi hakkındaki tartışmalar aslında lisenin nasıl bir kimliğe sahip olması gerektiğine ilişkin bir mücadeleyi içeriyordu. Tanzimat Dönemi'nde yönetim ve eğitim düzeni açısından Fransız, öğrenci kitlesi bakımından ise kozmopolit kimliği daha ön planda olan lisenin, Abdülhamit Devri'nde her iki açıdan da daha Osmanlı-İslâm bir kimliğe büründüğü söylenebilir. Mütareke Dönemi'nde Fransa lisenin Fransız kimliğini yeniden öne çıkarmaya çalıştıysa da Millî Mücadele'nin kazanılmasından ve özellikle de Cumhuriyet'in ilânından sonra Ankara Hükümeti, lisenin kimliğine yönelik verilen mücadelede belirleyici olmuştur. Lise, 1923 yılı sonundan itibaren yönetim ve eğitim düzeni açısından Osmanlı döneminden kalma kozmopolit özelliklerinden sıyrılarak, kurulmak istenen ulusal eğitim düzeninin bir parçası haline getirilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

A. *Centre des Archives diplomatiques de Nantes (CADN)*

A.1. Fonds Ankara, Ambassade

Carton 15

Carton 45

Carton 358

Carton 359

Carton 361

Carton 506

B. *Centre des Archives diplomatiques de la Courneuve (CADC)*,

B.1. Série E, Levant, 1918-1929, Turquie

Vol. 123

Vol. 521

B.2. Service des Oeuvres Françaises à l'Etranger (SOFE)

Carton 169

2. Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 5, İçtima 88, 23 Kanun-ı Sani 1340 (1924).

3. Süreli Yayınlar

Alemdar

Bulletin religieux de l'archidiocèse de Rouen

Excelsior

Hâkimiyet-i Milliye

Journal des débats politiques et littéraires

İkdam

La Croix

La Lanterne

Le Temps

Tanin

Tevhid-i Efkâr

Vakit

Vatan

4. Kitap ve Makaleler

AĞAOĞLU, Ahmed, "Ağaoğlu Ahmed Bey'in Cevabı", *Vatan*, 5 Ağustos 1923.

AKYÜZ, Yahya, "Galatasaray Lisesi'nin Islahına İlişkin Ali Suavi'nin Girişimlerini Gösteren Bir Belge", *Belleten*, C. XLVI, Sayı 181, 1982, s. 121-128.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Genişletilmiş 2. B., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi, M.Ö. 1000-M.S. 2019*, Genişletilmiş 31. B., Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2019.

ALKAN, Mehmet Ö., "İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim", *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, Kemal H. Karpat (drl.), Sönmez Taner (çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 73-242.

ARAY, Suat, *Bir Galatasaraylının Hatıraları*, TCDD Basımevi, İzmir 1959.

BACQUÉ-GRAMMONT, Jean Louis, KUNERALP, Sinan ve HITZEL, Fréderic, *Représentants Permanents de la France en Turquie (1536-1991) et de la Turquie en France (1797-1991)*, Éditions ISIS Yayımcılık, İstanbul-Paris 1991.

BAREILLES, Bertrand, *Les Turcs: ce que fut leur empire, leurs comédies politiques*, Perrin et Cie, Paris 1917.

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ahmet Kuyaş (hzl.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

BURROWS, Mathew, "'Mission Civilisatrice': French Cultural Policy in the Middle East, 1860-1914", *The Historical Journal*, Vol. 29, No. 1, March 1986, s. 109-135.

DAVISON, Roderic H., "The French Language as a Vehicle for Ottoman Reform in the Nineteenth Century", *De la Révolution Française à*

la Turquie d'Atatürk, Jean-Louis Bacqué-Grammont ve Edhem Eldem (hzl.), Edition ISIS, İstanbul-Paris 1990, s. 125-140.

DAVISON, Roderic H., *Reform in the Ottoman Empire 1856-1876*, Princeton University Press, Princeton-New Jersey 1963.

DE SALVE, "L'Enseignement en Turquie: Le Lycée Impérial de Galata-Séraï", *Revue des deux mondes*, C. V, Septembre-Octobre 1874, s. 836-853.

DUMONT, Paul, "Tanzimat Dönemi (1839-1878)", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, Robert Mantran (hzl.), Server Tanilli (çev.), Cem Yayınevi, İstanbul 1995, s. 59-143.

DÜZENLİ, Gülsün, "Mekteb-i Sultani'den Bugüne Galatasaray Lisesi", *Toplumsal Tarih*, C. 5, Sayı 26, Şubat 1996, s. 20-42.

ENGİN, Emel, *Mekteb-i Sultani'den Galatasaray Lisesi'ne*, Giza Yayınları, İstanbul 2008.

ENGİN, Vahdettin, *1868'ten 1923'e Mekteb-i Sultani*, Galatasaraylılar Derneği, İstanbul 2003.

ERGİN, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 1-2, Eser Kültür Yayınları, İstanbul 1977.

ERGÜN, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.

ERKEK, Mehmet Salih, *Bir Meşrutiyet Aydını: Ethem Nejat, 1887-1921*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.

FINDLEY, Carter V., *Modern Türkiye Tarihi. İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*, Güneş Ayas (çev.), 5. B., Timaş Yayınları, İstanbul 2016.

FORTNA, Benjamin C., *Mekteb-i Hümayûn, Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İslâm, Devlet ve Eğitim*, Pelin Siral (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

Galatasaray Lisesi "Mekteb-i Sultani" 1868-1968, Muhittin Sandıkçıoğlu, Ferruhzat Turaç ve Vefa Semenderoğlu (hzl.), İstanbul 1974.

GEORGEON, François, "La formation des élites à la fin de l'Empire ottoman: le cas de Galatasaray", *Revue du monde musulman et de la Méditerranée*, 72 (2), 1994, s. 15-25.

GEORGEON, François, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, Alev Er (çev.), 4. B., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005.

GÜCÜM, Kuntay, *İmparatorluğun "Liberal" Yılları (1856-1870)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2015.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, "Dârulfünûn Tarihçesine Giriş (II) Üçüncü Teşebbüs: Dârulfünûn-ı Sultani", *Belleten*, C. LVII, Sayı 218, Nisan 1993, s. 201-240.

İNALCIK, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1992.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Galata Sarayı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 13, 2013, s. 322-323.

JAESCHKE, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Cemal Köprülü (çev.), 2. B., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986.

[KANSU], Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, Muallim Halit Kitaphanesi, 1930.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri 1861-1876*, C. VII, 5. B., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 2. B., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

KOLOĞLU, Orhan, "Osmanlı'nın Son Döneminde İki Kent ve İlişkileri", *İki Şehrin Hikayesi Ankara-İstanbul Çatışması*, Seyfi Öngider (drl.), Aykırı Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 9-28.

Mekteb-i Sultani, İstanbul 1334 (1918).

LEWIS, Bernard, *The Emergence of Modern Turkey*, 2. B., Oxford University Press, London-Oxford-New York 1968.

MYLES, Henri, "Une visite au Lycée Impérial de Galata-Seraï", *Revue des sciences politiques*, 1921, s. 126-130.

ORTAYLI, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 3. B., Cedit Neşriyat, Ankara 2010.

ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 3. B., Hil Yayın, İstanbul 1995.

SAKAOĞLU, Necdet, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.

SHORROCK, William I., "The French Presence in Syria and Lebanon before the First World War, 1900-1914", *Historian*, Vol. 34, No. 2, February 1972, s. 293-303.

SOMEL, Selçuk Akşin, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, Osman Yener (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

SOYSAL, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*, 3. B., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

SUNGU, İhsan, "Galatasaray Lisesinin Kuruluşu", *Belleten*, C. 5, Sayı 28, 1943, s. 315-347.

ŞİŞMAN, Adnan, *Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nin Kuruluşu ve İlk Eğitim Yılları (1868-1871)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1989.

ŞİŞMAN, Adnan, "Galatasaray Mekteb-i Sultanisi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 13, 2013, s. 323-326.

TANIR, Engin Deniz, *Cumhuriyet'in Kuruluş Sürecinde Türkiye'de Fransız Okulları (1919-1925)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış DR Tezi, Ankara 2016.

TANÖR, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, 3. B., YKY, İstanbul 1999.

TESTA, Le Baron I. de, *Recueil des Traités de la Porte Ottomane avec les puissances étrangères depuis le premier traité conclu, en 1536, ente Suléyman Ier et François Ier jusqu'à nos jours*, C. 7, Ernest Leroux, Paris 1892.

THOBIE, Jacques, *Les intérêts culturels français dans l'Empire ottoman finissant. L'enseignement laïque et en partenariat*, Peeters, Paris-Louvain-Dudley 2008.

YAVUZ, Bige, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

5. Internet Kaynakları

openaccess.marmara.edu.tr/handle/11424/130056, Taha Toros Arşivi, 636191.